

บทที่ ๓

ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังชาตินิยมกับบริษัท เทมโก้

(๒๕๑๗-มีนาคม ๒๕๑๘)

ในระหว่างที่การพิจารณาคดีฟ้องร้องเรียกหุ้น ๘% ระหว่างกรมทรัพยากรธรณีกับบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจและบริษัท เทมโก้กำลังดำเนินอยู่นั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างกลุ่มประชาชนบางกลุ่ม กับรัฐบาลไทยและบริษัท เทมโก้ นั่นคือ การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยของประชาชนในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ ระบอบเผด็จการที่สลายตัวลงชั่วคราวเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันขึ้นเป็นองค์กรจัดตั้งในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อแสวงหาความเป็นธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่มตน สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นที่เฟื่องฟูขึ้น เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้มีการเปิดโปงและต่อต้านระบบอภิสิทธิ์ของกลุ่มทหารในยุคก่อน ซึ่งใช้อำนาจทางการเมืองเป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กระแสการคัดค้านการแทรกแซงทางการเมืองการทหารและการเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาต่อประเทศโดยพัฒนา ก็ได้แพร่ขยายเข้ามาในประเทศไทยอย่างรวดเร็ว ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ การใช้สิทธิของ บริษัทเหมืองแร่บุรพาและบริษัท เทมโก้ได้ถูกเปิดเผยขึ้น การร่วมสมคบกันระหว่างกลุ่มผู้ปกครอง เผด็จการในอดีตกับสหรัฐ ในกรณี เทมโก้ได้ส่งผลให้ความรู้สึกชาตินิยมทาง เศรษฐกิจที่ต่อต้านบริษัท เทมโก้ ก่อตัวขึ้นในหมู่นักศึกษาปัญญาชนและกระจายออกยังกลุ่มคนหลายอาชีพในวงกว้าง ความรู้สึกนี้เป็นความรู้สึกที่หวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นสมบัติของชาติที่มีความหมดเปลืองและไม่สามารถปลูกสร้างหรือทำให้งอกเงยขึ้นมาอีกได้ ความรู้สึกดังกล่าวได้แปรสภาพเป็นกระแสการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้รัฐบาลในขณะนั้นพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ของชาติมิให้สูญเสียต่อไปด้วยการ เพิกถอนประทานบัตรของบริษัท เทมโก้

ประเด็นสำคัญในบทนี้ จะกล่าวถึงการต่อต้านบริษัท เทมโก้ระลอกที่สอง ซึ่งแสดงออกในรูปของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพลังและกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มกับบริษัท เทมโก้ และแสดงออกในรูปของความพยายามของแต่ละฝ่ายในอันที่จะผลักดันกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐให้เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับความต้องการของตน ตลอดจนบทบาทของรัฐบาลใน

การระงับความขัดแย้งดังกล่าว

การต่อต้านบริษัทเทมโก้ระยะที่สอง (๒๕๑๗-มีนาคม ๒๕๑๘)

การต่อต้านบริษัทเทมโก้ในระลอกสองได้เริ่มคุกรุ่นมาตั้งแต่กลางปี ๒๕๑๗ และขยายตัวขึ้นถึงจุดสุดยอดเมื่อต้นปี ๒๕๑๘ การต่อต้านบริษัทเทมโก้ในครั้งนี้มีลักษณะที่แตกต่างจากการต่อต้านในระยะแรกอย่างเห็นได้ชัด ทั้งในด้านสาเหตุ จุดมุ่งหมาย วิธีการ ตลอดจนถึงกลุ่มคนที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหว ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ก. การเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังชาตินิยมต่อต้านบริษัทเทมโก้

๑. สาเหตุของการต่อต้านบริษัทเทมโก้

ในช่วงปี ๒๕๑๗ ได้เกิดเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบริษัทเทมโก้โดยตรงขึ้นสองเหตุการณ์ อันทำให้เรื่องราวของบริษัทกลายเป็นที่สนใจของประชาชนโดยทั่วไปอย่างรวดเร็ว กล่าวคือ

๑) ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้คัดค้านกับบริษัทเทมโก้ ตั้งแต่ต้นปี ๒๕๑๗ ได้มีกลุ่มราษฎรจำนวนหนึ่งใช้เรือแพเข้างมหาแร่ในทะเลแถบชายฝั่งน้ำตื้นในเขตประจวบคีรีขันธ์ของบริษัทเทมโก้ ตามบริเวณบ้านบ่อตาล ตำบลโคกกลอย อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา กลุ่มคนเหล่านี้เป็นผู้มีฐานะยากจนและมีความเดือดร้อนในการดำรงชีพ กล่าวคือ ไม่มีทุนทรัพย์มากพอที่จะขอประจวบคีรีขันธ์ทำเหมืองแร่ได้ตามกฎหมาย ทั้งพื้นที่แหล่งแร่บนบกก็ถูกบริษัทเหมืองแร่ต่าง ๆ เข้าจับจองไว้หมดแล้ว เมื่อเห็นว่าบริษัทเทมโก้ประสบความสำเร็จจากการทำเหมืองแร่ในทะเล จึงคิดเสี่ยงโชคเข้างมหาแร่ในบริเวณใกล้เคียงกับเรือขุดทำการและพบว่าได้ผลดี ในขั้นแรก บริษัทมิได้ดำเนินการอย่างใด ผู้ที่เข้างมหาแร่จึงเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากแร่แถบนั้นอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรธรณีท้องถิ่นและบริษัทเทมโก้ถือว่าคนเหล่านี้เป็นผู้ลักลอบทำเหมืองเถื่อนในเขตประจวบคีรีขันธ์ อันเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ทั้งสองฝ่ายมีนโยบายตรงกันว่า จะต้องทำการปราบปรามอย่างเฉียบขาด บริษัทได้แจ้งให้เจ้าหน้าที่และผู้ว่าราชการจังหวัด (ดร.ธวัช มกรพงศ์) ทราบเรื่อง ทั้งยังได้ติดต่อให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าจับกุมบุคคลเหล่านี้ โดยให้ค่าตอบแทนพิเศษแก่ตำรวจและเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในท้องถิ่น (เช่น กำนัน) เป็นเงินรายละประมาณ ๓,๐๐๐-๕,๐๐๐ บาทต่อเดือน พร้อมทั้งสนับสนุนด้าน

ยานพาหนะเพื่อใช้ในการจับกุม^๑ พฤติการณ์ดังกล่าวของบริษัทและเจ้าหน้าที่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มผู้ตัดค่าแร่และบุคคลทั่วไปที่ได้รับทราบเรื่องนี้ กลุ่มผู้ตัดค่าแร่มีความเห็นว่า พวกตนมีสิทธิเป็นเจ้าของทรัพยากรของชาติด้วย ทั้งการเข้าข่มขู่ของตงก็เป็นเพียงการหาเลี้ยงชีพเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับ การขูดแร่ด้วยเรือขุดขนาดใหญ่ของบริษัทเทมโก้ เมื่อทางการอนุญาตให้บริษัทต่างชาติ เช่น เทมโก้ เข้ามาขูดแร่ได้ จึงไม่น่าจะขัดขวางการทำมาหากินของพวกตน กลุ่มผู้ตัดค่าแร่ยืนยันว่าพร้อมจะเสียค่าภาคหลวงและภาษีอื่นจากการดำแร่ให้แก่รัฐบาลตามกฎหมาย

ความขัดแย้งดังกล่าวทวีความรุนแรงขึ้น เนื่องจากบริษัทเทมโก้ไม่ยอมเจรจาหรือประนีประนอมกับกลุ่มผู้ตัดค่าแร่ ทั้ง ๆ ที่ผู้ตัดค่าแร่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วจากเรือแปดประมาณ ๕๐ ลำเมื่อต้นปี ๒๕๑๗ เพิ่มขึ้นเป็น ๒๐๐ ลำในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม ผู้ตัดค่าแร่ประมาณ ๒,๐๐๐ คน ได้มาชุมนุมกันเพื่อขอเจรจากับบริษัทขอให้บริษัทยอมอนุญาตให้ฝ่ายตนเข้าดำหาแร่ในเขตประทานบัตรได้โดยไม่ถูกจับกุม ในขั้นแรกบริษัทได้แสดงท่าทีไม่สนใจที่จะเจรจาดำรงใด ๆ ทั้งสิ้น โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ที่จะต้องรักษาความสงบและปราบปรามผู้ละเมิดกฎหมาย และให้ผู้ชุมนุมทำคำร้องเรียนของมแร่ไปยังกรมทรัพยากรธรณีเอง กลุ่มผู้ชุมนุมจึงเข้ายึดเรือขุดเทมโก้ ๒ และเรือลากจูงเอราวัณพร้อมทั้งจะเผาทำลายเรือขุดเหล่านั้น เมื่อเหตุการณ์ทวีความตึงเครียดขึ้น บริษัทเทมโก้จึงเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดมาไกล่เกลี่ย ทั้งสองฝ่ายจึงสามารถเจรจาดำรงกัน และได้ข้อตกลงเบื้องต้นเป็น ๓ ข้อ คือ

๑. บริษัทยินยอมให้ประชาชนที่มีอาชีพดำขุดหาแร่เข้าไปทำการขุดแร่ด้วยแรงคนในเขตประทานบัตรของบริษัท ในการนี้ราษฎรได้ขอเข้าขุดหาแร่โดยมีความยาวตามชายฝั่งทะเลประมาณ ๖ กิโลเมตร รัศมีห่างจากชายฝั่งไปในทะเลประมาณ ๑,๕๐๐ เมตร

^๑สัมภาษณ์ ธีรช มกรพงศ์, อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา ๒๕๑๗-๒๕๑๘,

๑๑ มีนาคม ๒๕๒๕.

๒. ในระหว่างที่รัฐบาลกำลังพิจารณาเรื่องนี้ บริษัทยินยอมให้ราษฎรเข้าไปทำชุดหาแร่ในเขตประทานบัตรของบริษัทได้ โดยบริษัทจะขอร้องต่อเจ้าหน้าที่ของจังหวัดให้ระงับการจับกุมใด ๆ ส่วนฝ่ายผู้ดำแร้กั้จะรับผิดชอบในเรื่องความปลอดภัยและจะไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นการขัดขวางเรือชุดแร่ของบริษัท

๓. บริษัทจะดูแลรักษาถนนสายโคกกลอย-นาไต้ที่บริษัทใช้เป็นเส้นทางลำเลียงมิให้ชำรุดทรุดโทรมและก่อความเดือดร้อนแก่ประชาชน

การประชุมประทั่วงนี้กลายเป็นข่าวครึกโครมทางหน้าหนังสือพิมพ์ในวันถัดมา ในลักษณะที่ว่ากลุ่มผู้พูดคำแร้ถูกกีดกันในการทำมาหากิน เพราะเจ้าหน้าที่บางคนของรัฐบาลในอดีตได้ร่วมมือกับบริษัทเหมืองโก้ให้เข้ามาทำเหมืองแร่ ทั้ง ๆ ที่บริษัทนี้เป็นบริษัทต่างชาติ เนื่องจากข่าวคราวเหล่านี้ได้รับการเผยแพร่ในทำนองที่ว่าชาวพื้นเมืองถูกเอารัดเอาเปรียบจากชาวต่างชาติ เรื่องราวเกี่ยวกับบริษัทเหมืองโก้จึงกลายเป็นจุดสนใจของผู้คนทั่วไปทันที

๒) การสอบสวนเรื่องราวของบริษัทเหมืองโก้โดยคณะกรรมการ ป.ป.ป.

การที่บริษัทเหมืองโก้ได้สร้างความขัดแย้งกับกลุ่มผู้พูดคำแร้จนเป็นข่าวอื้อฉาวในหน้าหนังสือพิมพ์นั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นการสร้างปัญหาาระหว่างบริษัทกับประชาชนบางส่วนในจังหวัดพังงาเท่านั้น หากยังเป็นการผลักดันให้หน่วยราชการสำคัญ คือ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการเข้ามาเกี่ยวข้องกับบริษัทอีกด้วย สืบเนื่องจากข่าวการจับกุมผู้พูดคำแร้ในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๗ หนังสือพิมพ์อริบดียได้ลงบทความขนาดยาวเปิดเผยความเป็นมาที่สลับซับซ้อนของบริษัทเหมืองโก้ (ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ ๒) เจ้าหน้าที่ระดับสูงของสำนักงาน ป.ป.ป. จึงเสนอให้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ เฉพาะกิจขึ้นสอบสวนข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ ในตอนแรกกระทรวงอุตสาหกรรมได้ชี้แจงความเป็นมาเกี่ยวกับเรื่องแร่ในทะเลไปให้สำนักงาน ป.ป.ป. ทราบ เมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๗ แต่ยังไม่เป็นที่พอใจของ ป.ป.ป. ซึ่งเห็นว่าเรื่องนี้เป็นที่สนใจของประชาชนและน่าจะมีมูลความจริง จึงต้องการสืบสวนข้อเท็จจริงเพิ่มเติมอีก^๑ ในวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๑๗ สำนักงาน ป.ป.ป. จึงแต่งตั้ง

^๑สัมภาษณ์ โปธิ์ จรรย์โกมล, อดีตอนุกรรมการ ป.ป.ป., ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕.

นายโปธิ์ ได้อธิบายว่า เหตุที่ตนและ ดร.อร่าม บุรณศิริ ได้รับแต่งตั้งเป็นคณะผู้ทำงานสืบสวนนี้ เพราะเป็นผู้ที่ติดตามเรื่องนี้มาตั้งแต่แรกที่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯยื่นขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในทะเล

"คณะผู้ทำงานสืบสวนข้อเท็จจริงเรื่องแร่ในทะเล" ชั้นชุดหนึ่ง (ต่อไปจะเรียกว่า "คณะผู้ทำงาน") ประกอบด้วย

ดร.อร่าม บุรณศิริ	ผู้ตรวจราชการกระทรวงอุตสาหกรรม
นายพิสุทธิ สุทัศน์ ณ อยุธยา	รองอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี
นายโพธิ์ จรรย์โกมล	ผู้แทนอนุกรรมการ ป.ป.ป.

ในขณะที่ทางจังหวัดพังงาเกิดการชุมนุมเรียกร้องของกลุ่มผู้คัดค้าน^๑ ทางคณะผู้ทำงานฯของ ป.ป.ป. ได้ทำการสืบสวนความเป็นมาของการทำเหมืองแร่ในทะเลของบริษัทเหมืองโกอยู่แล้วอย่างเงียบ ๆ โดยเริ่มศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบริษัทเหมืองโก ซึ่งเป็นคู่แข่งของบริษัทเหมืองโกก่อน คณะผู้ทำงานฯได้เดินทางไปสืบสวนยังจังหวัดภูเก็ต พังงา และตะกั่วป่า เมื่อวันที่ ๓๐-๓๑ ตุลาคม ๒๕๑๗ เพื่อสอบปากคำของทรัพยากรฯท้องถิ่นและรวบรวมเอกสารที่จำเป็น หลังจากเกิดการชุมนุมที่พังงา คณะผู้ทำงานฯได้เชิญผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา มาให้ข้อเท็จจริงประกอบ ในเวลาต่อมาได้เชิญ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าร่วมการสืบสวนในฐานะที่ปรึกษาทางกฎหมาย^๑ คณะผู้ทำงานฯได้สรุปผลการสืบสวนเป็นบันทึกเสนอต่อคณะกรรมการ ป.ป.ป. ๒ ชุด คือ "บันทึกการทุจริตในกรมทรัพยากรธรณีกระทำการในลักษณะนายหน้าผูกขาดโอนทรัพยากรแร่ในทะเลให้บริษัทต่างด้าว ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๗" และ "บันทึกการแก้ไขข้อผิดพลาดให้ได้ทรัพยากรแร่ในทะเลกลับคืนมาเป็นของรัฐ" ในบันทึกดังกล่าว คณะผู้ทำงานฯได้วินิจฉัยว่า^๒

^๑สัมภาษณ์ โพธิ์ จรรย์โกมล, อธิบดีอนุกรรมการ ป.ป.ป., ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕.

^๒บันทึกพิเศษ ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๗ เรื่องการทุจริตในกรมทรัพยากรธรณีกระทำการในลักษณะนายหน้าผูกขาดโอนทรัพยากรแร่ในทะเลให้บริษัทต่างด้าว โดย ดร.อร่าม บุรณศิริ และนายโพธิ์ จรรย์โกมล และ บันทึกการแก้ไขข้อผิดพลาดให้ได้ทรัพยากรแร่ในทะเลกลับคืนมาเป็นของรัฐ โดย ดร.อร่าม บุรณศิริ และนายโพธิ์ จรรย์โกมล.

๑. สัญญาว่าด้วยการสำรวจและทำเหมืองแร่ในทะเลและบนชายฝั่ง ทะเลระหว่างกรมทรัพยากรธรณีและบริษัทเหมืองแร่บูรพาเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖ มีข้อกำหนดขัดกับกฎหมายแร่ พ.ศ. ๒๕๖๑ และให้สิทธิแก่บริษัทนอกเหนือจากอำนาจที่กฎหมายแร่ได้บัญญัติไว้ จึงเป็นสัญญาที่ไม่สมบูรณ์และส่อเจตนาในทางปฏิบัติเพื่อจะเลี่ยงกฎหมาย ทั้งนี้ เป็นผลจากการร่วมมือระหว่างบริษัทเหมืองแร่บูรพากับเจ้าหน้าที่ในกรมทรัพยากรธรณี

๒. โดยพุดินัยแล้ว บริษัทเอมโก้และเทมโก้ คือบริษัทเดียวกันโดย แยกจากบริษัทเหมืองแร่บูรพาเพื่อหลีกเลี่ยงพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ มาตรา ๔๕ เพื่อเข้าผูกขาดพื้นที่ประทานบัตรทำเหมืองแร่ในทะเลหนึ่งแสนไร่

คณะผู้ทำงานได้ประเมินว่า การทุจริตในกรณีนี้ได้ทำให้ทรัพยากร แร่ในทะเลมูลค่าประมาณ ๙๑,๕๓๗,๗๖๐,๔๙๗.๕๖ บาท ตกไปเป็นของบริษัทต่างชาติ และรัฐ ต้องสูญเสียผลประโยชน์ในรูปตัวเงินอีกจำนวนหนึ่ง

๓. บริษัทเอมโก้มิได้เปิดการทำเหมืองในพื้นที่ที่ได้รับประทานบัตร เลย ตั้งแต่ปี ๒๕๑๓ จนกระทั่งถึงขณะที่ ป.ป.ป. ทำการสอบสวน อันเป็นการฝ่าฝืนพระราช บัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ มาตรา ๕๗

คณะกรรมการ ป.ป.ป. จึงได้ประชุมปรึกษากันในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๗ และมีมติให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมทำการเพิกถอนประทานบัตรของบริษัท เอมโก้เสียทั้งหมด โดยให้ใช้อำนาจตามมาตรา ๙ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ แก้ไขเพิ่มเติมโดยมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๑๖ คณะกรรมการ ป.ป.ป. ได้ให้เหตุผลในการเพิกถอนว่า การออกประทานบัตรให้แก่บริษัทเอมโก้ได้ปรากฏ เป็นข้อเท็จจริงในภายหลังว่า ได้มีการสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญหลายประการ^๑

ในวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๗ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม จึงได้มีคำสั่งที่ ๒๔๗/๒๕๑๗ เพิกถอนประทานบัตรของบริษัทเอมโก้ หลังจากนั้น คณะผู้ทำงาน ก็ได้ทำการสืบสวนรายละเอียดเกี่ยวกับบริษัทเทมโก้เป็นอันดับต่อมา

^๑จรรยา วิทพิ์รอด และ สุภาชัย เจียมจรัส, บรรณาธิการ. แร่ไทย แร่ใคร

(กรุงเทพฯ : แนวร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๓๖-๔๓.

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับบริษัท เอมโก้ทั้งสองครั้งนี้มีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการของความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างบริษัท เอมโก้กับรัฐบาลและกลุ่มคนไทยบางส่วน กล่าวคือ เหตุการณ์ทั้งสองได้ทำให้บริษัท เอมโก้ตกอยู่ในสภาพที่ต้อง เผชิญกับความขัดแย้งทั้งจากกลไกรัฐบางส่วนและจากกลุ่มพลังบางกลุ่ม ทางด้านรัฐบาลนั้น นอกจากปัญหาเดิมที่บริษัท มีข้อพิพาทค้างอยู่กับกรมทรัพยากรธรณีเรื่องหุ้น ๘% แล้ว บริษัทยังต้อง เผชิญกับปัญหาใหม่จากการสอบสวนของคณะกรรมการ ป.ป.ป. ซึ่งได้ใช้มาตรการทางกฎหมายมาเพิกถอนประธาน บัตรของบริษัท เอมโก้ และพยายามหาทาง เพิกถอนประธานบัตรของบริษัทตนด้วย กรณีพิพาทกับกลุ่มผู้คัดค้านทำให้บริษัท เอมโก้ต้อง เผชิญกับแรงกดดันจากจังหวัดพังงา ซึ่งแสดงท่าทีเห็นอกเห็นใจฝ่ายผู้คัดค้านมากกว่า ดังปรากฏว่าผู้ว่าราชการจังหวัดพังงาได้เสนอมายังรัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรมในวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๗ ว่า ทางกรมควรผ่อนปรนตามข้อเรียกร้องของกลุ่มผู้คัดค้าน^๑ และสภาจังหวัดพังงาก็ได้มีมติรับรองผู้คัดค้านเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๗ ให้จังหวัด เสนอรัฐบาลทำการเพิกถอนประธานบัตรของ เอมโก้เสีย โดยให้เหตุผลว่า เพื่อสงวนทรัพยากรดินบุกมิให้ตกเป็นของชาวต่างชาติ โดยที่ประชาชนและรัฐบาล เกือบไม่ได้รับผลประโยชน์ใดเลย นอกจากค่าภาคหลวงซึ่งไม่ได้สัดส่วนกับผลกำไรของบริษัท^๒ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบริษัทกับกลไกรัฐเหล่านี้ ล้วนหนุนส่งให้สถานการณ์ของบริษัทเกิดความไม่มั่นคงขึ้น เป็นอย่างมาก

ทางด้านประชาชนนั้น เหตุการณ์ทั้งสองได้ทำให้ภาพพจน์ของบริษัท เอมโก้ในสายตาของคนทั่วไปเสื่อมทรามลงโดยอัตโนมัติ ชาวที่บริษัทต่างชาติให้ตำรวจไทย เข้าจับกุมราษฎรซึ่งมีฐานะยากจนและยอม เสียภัยงมหาแรกก่อให้เกิดความสะเทือนใจขึ้นใน

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๑๗ จากผู้ว่าราชการจังหวัดพังงาถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม.

^๒ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๑๗ จากผู้ว่าราชการจังหวัดพังงาถึง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม.

หมู่ผู้รักความเป็นธรรมโดยทั่วไป ความแตกต่างที่บริษัทต่างชาติได้รับการสนับสนุนจากทางการให้เข้าทำเหมือง ส่วนเจ้าของประเทศถูกกีดกันทั้งจากกฎหมายเหมืองแร่และฐานะทางสังคม เป็นเหตุที่ทำให้คนทั่วไปเกิดความรู้สึกว่า คนไทยไม่ได้รับโอกาสในการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรของชาติอย่างเสมอภาคเช่นบริษัทต่างชาติ ความสะเทือนใจดังกล่าวเป็นชนวนเหตุที่ทำให้เกิดการต่อต้านบริษัทเทมโก้ในเวลาต่อมา ผลการสอบสวนของ ป.ป.ป. ถึงเบื้องหลังความเป็นมาของบริษัท ก็ยิ่งกระตุ้นให้คนทั่วไปเกิดความรู้สึกหวงแหนในทรัพยากรของตนมากยิ่งขึ้น และกลายเป็นเหตุสำคัญประการที่สองที่ปลุกเร้าให้ความรู้สึกต่อต้านบริษัทเทมโก้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว ประการสุดท้าย การเปิดโปงถึงเบื้องหลังของการสมคบกันระหว่างกลุ่มทหารกับบริษัทต่างชาติในยุคเผด็จการ ก็เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้ที่ชิงชังการใช้อภิสิทธิ์ทางการเมืองไปแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอยู่แล้ว พวกเขาร่วมการต่อต้านบริษัทเทมโก้อย่างกว้างขวาง ความรู้สึกในแง่ลบที่คนทั่วไปมีต่อบริษัทเทมโก้เหล่านี้ ล้วนเป็นสาเหตุที่ผลักดันให้ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านบริษัทเทมโก้ก่อรูปขึ้นตั้งแต่ปลายปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา

๒. กลุ่มประชาชนที่ต่อต้านบริษัทเทมโก้

ในครั้งนี่ การต่อต้านบริษัทเทมโก้มีได้จำกัดวงอยู่เพียงเฉพาะในหมู่ข้าราชการที่รักความเป็นธรรมจำนวนหนึ่งในกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติเช่นครั้งแรก การคัดค้านการดำเนินงานของบริษัทเทมโก้ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๑๗ มีลักษณะเป็นขบวนการมวลชนที่ใหญ่โต ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนหลายวงการทั้งที่เป็นส่วนหนึ่งของกลไกรัฐและกลุ่มอาชีพต่าง ๆ แต่ละกลุ่มมีทัศนะและจุดมุ่งหมายในการเข้าร่วมต่อต้านบริษัทเทมโก้คล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่ อาจสรุปได้ว่า กลุ่มบุคคลเหล่านี้มีความเห็นสอดคล้องกันว่ากำเนิดของเทมโก้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการสมคบกันแสวงหาประโยชน์จากกิจการเหมืองแร่ ระหว่างกลุ่มทหารกับบริษัทต่างชาติโดยอาศัยวิธีการเลี่ยงกฎหมาย บุคคลเหล่านี้เห็นว่าพฤติกรรมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดผลเสียต่อประเทศในหลายด้าน^๑

^๑ทัศนะเหล่านี้สรุปมาเฉพาะสาระสำคัญจากแนวร่วมพิทักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทย และแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ, จุลสารกรณีบริษัทเทมโก้กับสินแร่มูลค่ามหาศาลของประเทศชาติเรา ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘"; จดหมายเปิดผนึกจากแนวร่วมพิทักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทย ถึงนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๑๘ พร้อมทั้งรายละเอียดข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายในปัญหาเกี่ยวกับกรณีเทมโก้ ของคณาจารย์นิติศาสตร์สามสถาบัน; "สัมภาษณ์ผู้ว่าแสนล้าน," นิตยสารเพื่อน ๓(๑๕ มกราคม-๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘): ๒๖-๓๕.

ในด้านการเมือง ก่อให้เกิดความเสียหายต่อศักดิ์ศรีและเกียรติยศ
ของประเทศ

ในด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากไทยเป็นประเทศยากจน การปล่อยให้บริษัท
ต่างชาติเข้ามาครอบครองแหล่งแร่ดีบุกในทะเลมุลค่าเก๋ามีนล้านบาท (ตามการคำนวณของ
ดร.อร่าม บุณศิริ) ถือเป็นการสูญเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (ไม่เพียงเฉพาะแร่ดีบุก
อย่างเดียวเท่านั้น หากรวมถึงแร่พลอยได้ประเภทยุทธปัจจัย เช่น โมนาไซต์ แทนทาไลต์
โคลัมไบต์ อีกด้วย) ทั้งนี้เพราะต่างชาติสามารถกอบโกยผลประโยชน์จากทรัพยากรออกไป
เป็นมูลค่ามหาศาล เมื่อเปรียบเทียบกับค่าภาคหลวงที่รัฐจะได้รับตอบแทน การยินยอมให้บริษัท
เหมืองแร่ดำเนินการต่อไปจึงไม่เป็นผลดีต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว เพราะบริษัทจะไม่มี
ส่วนเสียอะไรกับอนาคตของชาติ เมื่อทรัพยากรที่มีอยู่หมดสิ้นไป

ในด้านสังคม กลุ่มผู้ต่อต้านเหมืองแร่เห็นว่า เป็นการไม่ยุติธรรมที่ผู้ดูแลแร่
ซึ่งต้องการจะหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตและพร้อมจะเสียค่าภาคหลวงให้แก่รัฐตามกฎหมายต้องถูก
กีดกันจากทางการ ในขณะที่บริษัทเหมืองแร่ซึ่งได้ประทานบัตรมาโดยมิชอบด้วยกฎหมายกลับได้รับ
ความสะดวกในด้านต่าง ๆ ฝ่ายนี้เห็นว่าปัญหาการดูแลแร่เกิดจากช่องโหว่ของกฎหมายแร่ที่
ไม่เปิดโอกาสให้คนยากจนมีโอกาสทำเหมืองแร่ของตนได้อย่างถูกต้อง นอกจากต้องอาศัยร่อน
แร่ตามเหมืองร้างหรือตามชายฝั่งทะเล กลุ่มผู้ต่อต้านเหมืองแร่เห็นว่า การจับกุมผู้ดูแลแร่เป็น
เพียงการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ

ทัศนะเหล่านี้ได้ก่อรูปขึ้นเป็นประชามติในลักษณะที่คัดค้านบริษัทเหมืองแร่ กลุ่ม
บุคคลเหล่านี้เห็นว่า การเพิกถอนประทานบัตรเหมืองแร่จะเป็นวิธีการเดียวที่จะป้องกันผลเสียหาย
ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในทัศนะของฝ่ายนี้ การกระทำดังกล่าวจะไม่กระทบกระเทือนต่อความ
สัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา หรือต่อบรรยากาศการลงทุนจากต่างประเทศ
ทั้งนี้เพราะเป็นการกระทำที่มีเหตุมาจากการหลีกเลี่ยงกฎหมายของบริษัทต่างชาตินั้นเอง และ
เป็นการป้องกันมิให้บริษัทต่างชาติอื่น ๆ ถือเป็นเยี่ยงอย่างเข้าสมคบกับเจ้าหน้าที่ของรัฐอีก
กลุ่มผู้ต่อต้านบริษัทเหมืองแร่ได้รวมตัวกันเรียกร้อง ดังนี้

๑. ให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาความผิดพลาดในอดีตและที่อาจจะเกิดขึ้นอีกใน
อนาคต ด้วยการเพิกถอนประทานบัตรของบริษัทเหมืองแร่ เช่นเดียวกับที่ได้เพิกถอนประทานบัตร
ของเอ็มโกมาแล้ว

๒. ให้รัฐบาลลงโทษบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกรทุจริตอันเป็นเหตุให้บริษัทเอมโก้และเทมโก้ได้รับประทานบัตรไปโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

๓. ให้รัฐบาลจัดพื้นที่ทำเหมืองให้แก่ราษฎรคนไทยผูุ้ดดำแร่ในรูปใดรูปหนึ่ง เช่น ในรูปสหกรณ์ผูุ้ดดำแร่ เพื่อให้การดำแร่เป็นไปอย่างมีระเบียบและรัฐได้รับค่าภาคหลวงตอบแทน

กลุ่มผู้ที่ต่อต้านการดำเนินงานของ เอมโก้ อาจแบ่งออกได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ กลุ่มแรกคือกลุ่มผูุ้ดดำแร่ ซึ่งมีผลได้ผลเสียโดยตรงกับการทำเหมืองแร่ของ เอมโก้ เพราะบุคคลเหล่านี้ประกอบอาชีพของตนในเขตประทานบัตรของ เอมโก้ โดยอาศัยตำแหน่งที่เรือชุดของบริษัททำการอยู่เป็นที่หมายหลัก เข้าดำหาแร่ในบริเวณใกล้เคียง กลุ่มนี้เป็นกลุ่มผลประโยชน์เหมืองแร่กลุ่มแรกที่แสดงความไม่พึงพอใจต่อการประกอบธุรกิจของบริษัท เอมโก้ อย่างเปิดเผย ส่วนกลุ่มนายเหมืองไทย จีน ขนาดใหญ่และขนาดกลางมิได้แสดงท่าทีใด ๆ ที่ชัดเจน ตั้งแต่เดือนตุลาคม ๒๕๑๗ เป็นต้นมา บรรดาผูุ้ดดำแร่เหล่านี้ได้เข้าร่วมตัวกัน โดยมี นายสนอง บัญชาญ และนายเพียร แก้วหนูนวล เป็นผู้นำ ทั้งนี้เพื่อเรียกร้องขอเข้ามีส่วนร่วมทำแร่ในทะเลและเพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐบาลและบริษัท เอมโก้ อย่างไรก็ดี กลุ่มผลประโยชน์ชาวไทยกลุ่มนี้มีได้แสดงบทบาทนำในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านบริษัท เอมโก้ กลุ่มที่ได้แสดงบทบาทดังกล่าวอย่างโดดเด่นกลับเป็นกลุ่มที่สอง คือ กลุ่มพลังที่มีได้มีผลประโยชน์โดยตรงกับธุรกิจของบริษัท เอมโก้ หากเป็นกลุ่มที่มีความตื่นตัวทางการเมืองและเห็นอกเห็นใจกลุ่มผูุ้ดดำแร่ และเข้าร่วมคัดค้านการดำเนินงานของ เอมโก้ ด้วยความรู้สึกชาตินิยมที่หวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ เนื่องจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มที่สองนี้มีลักษณะเด่นชัดกว่ากลุ่มแรก จึงจะกล่าวถึงบทบาทของคนกลุ่มนี้เป็นหลัก

บรรดาผู้ที่ต่อต้านบริษัท เอมโก้ กลุ่มที่สองนี้ประกอบขึ้นด้วยบุคคลจากหลายฐานะอาชีพ ตั้งแต่ข้าราชการระดับสูง นักวิชาการ นักศึกษา สื่อมวลชน และผู้มีอาชีพอิสระทั่วไป บุคคลเหล่านี้ได้เข้าร่วมและสนับสนุนการเคลื่อนไหวต่อต้าน เอมโก้ ในระดับที่แตกต่างกันไป แต่ละกลุ่มได้ใช้วิธีการและรูปแบบในการเคลื่อนไหวแตกต่างกันตามลักษณะอาชีพและการรวมกลุ่มของตน โดยมีการประสานงานและให้การหนุนช่วยซึ่งกันและกันควบคู่ไปด้วย ดังนี้

๑) กลุ่มข้าราชการที่ต้องการรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมาย กลุ่มนี้เป็นเจ้าพนักงานของรัฐในหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของบริษัท เหมโก้ จึงมีโอกาสที่จะรับรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบริษัทได้มากกว่ากลุ่มอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติการณ์ในการได้มาซึ่งประทานบัตรของบริษัท บุคคลเหล่านี้เป็นคนกลุ่มแรกที่ต้องการจะแก้ไขความผิดพลาดของทางการในอดีต โดยพยายามหาช่องทางทางกฎหมาย เข้าควบคุมการดำเนินงานของเหมโก้และเทมโก้ บุคคลที่มีบทบาทอย่างสำคัญและเด่นชัดในการนี้ได้แก่ ดร.อร่าม บุรณศิริ นายโพธิ์ จรรย์โกมล และ ดร.ธวัช มกรพงศ์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีผู้ที่ให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ อีกจำนวนหนึ่ง ที่สำคัญได้แก่ พล.ต.อรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในสมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์) ซึ่งเป็นผู้สนับสนุนและอนุมัติให้ ป.ป.ป. ทำการสืบสวนเรื่องแร่ในทะเล ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ (สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ และอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) เป็นต้น

ดร.อร่ามและนายโพธิ์ ได้มีส่วนในการคัดค้านการดำเนินงานของเหมโก้ในฐานะคณะผู้ทำงานสืบสวนข้อเท็จจริงเรื่องแร่ในทะเลของ ป.ป.ป. กล่าวได้ว่าทั้งสองท่านเป็นคนกลุ่มแรกที่ได้มีโอกาสเข้ารวบรวมหลักฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของเหมโก้ โดยละเอียด ทั้งจากเอกสารและการให้ปากคำของผู้เกี่ยวข้อง ผลการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวไม่เพียงสามารถแก้ไขข้อผิดพลาดในอดีตของทางการได้ส่วนหนึ่งจากการเพิกถอนประทานบัตรเหมโก้เท่านั้น หากยังได้เป็นแรงผลักดันให้ ป.ป.ป. ติดตามสืบสวนรายละเอียดเพิ่มเติมเพื่อหาช่องทางเพิกถอนประทานบัตรของเหมโก้ รวมทั้งหาช่องทางลงโทษเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคน ซึ่งผลการสืบสวนครั้งแรกระบุว่า มีส่วนให้ความร่วมมือกับฝ่ายบริษัทเกินอำนาจหน้าที่ของตนอีกด้วย การสืบสวนข้อเท็จจริงเรื่องแร่ในทะเลโดยบุคคลทั้งสองยังส่งผลให้ทางการสามารถรักษาช่องทางด้านกฎหมายที่จะเอาผิดแก่บริษัทเหมืองแร่ที่พยายามจะหลีกเลี่ยงพระราชบัญญัติแร่ไว้ได้ กล่าวคือ หลังจากเสนอให้กระทรวงอุตสาหกรรมเพิกถอนประทานบัตรเหมโก้แล้ว คณะกรรมการ ป.ป.ป. ได้มีมติให้คัดค้านร่างแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติแร่ของนายวิชา เศรษฐบุตร (ขณะนั้นเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ) ซึ่งได้นำเสนอต่อสภาตั้งแต่เดือนมิถุนายน ๒๕๑๗ ร่างพระราชบัญญัตินี้เป็นร่างเสนอให้แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา ๔ ทวิ มาตรา ๑๐ มาตรา ๒๔ และ มาตรา ๑๔๔ แห่งพระราชบัญญัติแร่ ๒๕๑๐ (ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่ ๒)

พ.ศ. ๒๕๑๖) โดยให้เหตุผลว่า บทบัญญัติเดิมในมาตราดังกล่าวไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ประกอบกรเหมืองแร่ และเป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคในการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ แต่คณะกรรมการ ป.ป.ป. มีความเห็นว่า ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยเฉพาะมาตรา ๔ ทวิ มีข้อความเปิดโอกาสให้ผู้ถูกเพิกถอนประทานบัตรสามารถเรียกร้องค่าเสียหายจากรัฐบาลได้

มาตรา ๔ ทวิ แห่งพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ มีความว่า

เมื่อปรากฏในภายหลังว่าได้ออกอาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว ประทานบัตรหรือใบอนุญาตให้แก่ผู้ใด โดยคลาดเคลื่อนหรือโดยสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญ ให้ทรัพยากรธรณีประจำท้องที่ อธิบดี หรือรัฐมนตรีผู้ออกอาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว ประทานบัตรหรือใบอนุญาตแล้วแต่กรณี มีอำนาจเรียกอาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว ประทานบัตรหรือใบอนุญาตดังกล่าวมาแก้ไขให้ถูกต้องหรือเพิกถอนอาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว ประทานบัตรหรือใบอนุญาตนั้นเสียได้

ในกรณีที่มีการแก้ไข หรือเพิกถอนอาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว ประทานบัตร หรือใบอนุญาตตามความในวรรคหนึ่ง ผู้ถืออาชญาบัตร ผู้ถือประทานบัตรชั่วคราว ผู้ถือประทานบัตรหรือผู้รับใบอนุญาตจะเรียกร้องค่าเสียหายใด ๆ จากการแก้ไขหรือเพิกถอนอาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว ประทานบัตรหรือใบอนุญาตนั้นไม่ได้

ส่วนร่างแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติของสมาชิกสภานิติบัญญัตินั้น ได้เพิ่มเติมข้อความในวรรคที่สองเป็น

ในกรณีที่มีการแก้ไขหรือเพิกถอนอาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว ประทานบัตร หรือใบอนุญาตตามความในวรรคหนึ่ง ผู้ถืออาชญาบัตร ผู้ถือประทานบัตรชั่วคราว ผู้ถือประทานบัตร หรือผู้รับใบอนุญาตจะเรียกร้องค่าเสียหายใด ๆ จากการแก้ไขหรือเพิกถอนอาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว ประทานบัตร หรือใบอนุญาตนั้นไม่ได้ เว้นเสียแต่จะปรากฏว่า การคลาดเคลื่อนหรือการสำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญเกิดจากการกระทำของพนักงานเจ้าหน้าที่แต่ฝ่ายเดียว

ข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นเจตนาของผู้เสนอร่างพระราชบัญญัติในอันที่จะปกป้องผลประโยชน์ของบริษัทเอมโก้และเทมโก้ ทั้งนี้เพราะในขณะที่เสนอร่างพระราชบัญญัตินี้ บริษัทเหมืองแร่บุรพาาและบริษัทเทมโก้กำลังถูกรวมทรัพยากรธรณีดำเนินการคดีเรียกหุ้น ๘% และคดียังไม่สิ้นสุด คณะกรรมการ ป.ป.ป. เห็นว่าการเสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้จะเป็นการทำลายอำนาจของทางการในการใช้มาตรา ๘ ทวิ ลงโทษผู้ถือประทานบัตร ซึ่งทางการได้ออกประทานบัตรไปโดยตลาดเคลื่อนหรือสำคัญผิดในข้อเท็จจริง โดยนัยยะดังกล่าว ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้จะเป็นการป้องกันมิให้ประทานบัตรของเทมโก้ถูกเพิกถอนได้เลย คณะกรรมการ ป.ป.ป. จึงมีมติให้เสนอต่อรัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรมให้ยับยั้งร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ไว้ก่อน^๑ (ขณะนั้นร่างพระราชบัญญัตินี้กำลังจะผ่านเข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุมสภานิติบัญญัติในเดือนมกราคม ๒๕๑๘)

ดร.ธวัช มกรพงศ์ ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการต่อต้านบริษัทเทมโก้ ในฐานะเจ้าพนักงานของรัฐซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในพื้นที่ที่เกิดกรณีขัดแย้งระหว่างบริษัทกับผู้คัดค้าน โดยตำแหน่งของผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา ดร.ธวัช ได้มีโอกาสตรวจสอบพฤติการณ์ของผู้ประกอบการเหมืองแร่ในจังหวัด รวมทั้งปัญหาการคัดค้านอย่างใกล้ชิด ต่อปัญหานี้ ดร.ธวัช เห็นว่า กลุ่มผู้คัดค้านส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ยากจนและทำการเพื่อเลี้ยงชีพโดยแท้จริง ปริมาณแร่จากการคัดค้านด้วยแรงคนนี้นับเป็นจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณแร่ที่เรือขุดของบริษัทเทมโก้ขุดได้ จึงไม่มีผลกระทบต่อผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของบริษัท^๒ ดร.ธวัช จึงเสนอให้กระทรวงอุตสาหกรรมผ่อนปรนแก่ผู้คัดค้านแร่ตามข้อตกลงชั่วคราวระหว่างบุคคลเหล่านี้กับบริษัท เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๗ เมื่อได้รับทราบข้อเท็จจริงถึงความเป็นมาของบริษัทเทมโก้จากคณะผู้ทำงานของ ป.ป.ป. แล้ว ในเวลาต่อมา ดร.ธวัช ก็ได้พยายามยุติการ

^๑ สัมภาษณ์, โปธิ์ จรรย์โกมล ...

^๒ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๑๗ จากผู้ว่าราชการจังหวัดพังงาถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม.

ดำเนินงานของบริษัท โดยเสนอมายังกระทรวงอุตสาหกรรมเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๑๗ ขอให้เพิกถอนประทวนบัตรของบริษัทเทมโก้ พร้อมทั้งได้ให้ความร่วมมือกับคณะผู้ทำงานสืบสวนเรื่องแร่ในทะเลของ ป.ป.ป.อย่างใกล้ชิด

นอกเหนือจากการพยายามยุติการดำเนินงานของบริษัทเทมโก้ โดยผ่านการเคลื่อนไหวเสนอความเห็นภายในหน่วยงานตามระเบียบราชการแล้ว กลุ่มบุคคลเหล่านี้ยังได้เปิดเผยข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเป็นมาของบริษัทซึ่งเคยเป็นที่รับรู้เฉพาะในหมู่เจ้าหน้าที่ ให้เป็นที่รู้เห็นแก่บุคคลทั่วไปในวงกว้างอีกด้วย ทั้งนี้ด้วยตระหนักว่ากรณีนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญระดับชาติ ทั้งผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับฝ่ายบริษัทก็เป็นผู้มีอิทธิพลอย่างสูงในวงการเมืองการทหาร การรณรงค์ต่อต้านอิทธิพลของฝ่ายเทมโก้จะเป็นผลสำเร็จได้ก็โดยอาศัยการเคลื่อนไหวมวลชนในระดับกว้าง เท่านั้น บุคคลเหล่านี้จึงดำเนินการสร้างแนวร่วมกับกลุ่มพลังที่มีบทบาทสูงในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในขณะนั้น^๑ ซึ่งได้แก่ กลุ่มนิสิตนักศึกษาและสื่อมวลชน เป็นต้น ดร.อร่าม ได้เริ่มต้นด้วยการเปิดเผยข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสัมปทานพิเศษของบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ แก่หนังสืออภิปद्यในเดือนสิงหาคม ๒๕๑๗ สารคดีหลายตอนจบในหน้าหนังสือพิมพ์ฉบับนี้เองที่เป็นแรงผลักดันให้ ป.ป.ป. สนใจและเริ่มทำการสืบสวนเรื่องนี้^๒ การประสานงานระหว่างกลุ่มบุคคลในกลไกรัฐเหล่านี้กับกลุ่มพลังทั้งสอง เป็นไปโดยใกล้ชิด ในลักษณะที่ฝ่ายแรกเป็นผู้เปิดเผยข้อเท็จจริงต่าง ๆ รวมทั้งให้ความสนับสนุนด้านกำลังใจและความร่วมมือในด้านอื่น ๆ ดร.ธวัช ได้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวสร้างมติมหาชนและเรียกร้องต่อรัฐบาลผ่านสื่อมวลชนมาตั้งแต่ต้นเดือนมกราคม ๒๕๑๘ ทั้งในรูปของการแถลงหลักฐานและเหตุผลของการเสนอให้เพิกถอนประทวนบัตร รวมทั้งการตอบโต้กับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการคัดค้านบริษัทเทมโก้ นอกจากนั้น ดร.ธวัช ยังได้อำนวยความสะดวกให้แก่กลุ่มนักศึกษาที่เดินทางไปศึกษาข้อเท็จจริงและสภาพความเดือดร้อนของกลุ่มผู้ถูกดำเนินคดีที่จังหวัดพังงาเป็นอย่างดี

^๑ สัมภาษณ์ โปธิ จรรย์โกมล...

^๒ เรื่องเดียวกัน.

อาจกล่าวได้ว่า หากปราศจากการเคลื่อนไหวทั้งภายในและภายนอกระบบราชการของบรรดาข้าราชการกลุ่มนี้แล้ว กระบวนการรณรงค์ต่อต้านบริษัทเทมโก้ก็คงไม่อาจเกิดขึ้นได้

๒) กลุ่มนักวิชาการและปัญญาชนที่ทวงแทนในทรัพยากรของชาติ ผู้ต่อต้านบริษัทเทมโก้กลุ่มนี้ประกอบด้วยคณาจารย์จากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และผู้มีอาชีพเกี่ยวข้องกับวงวิชาการ บุคคลที่ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวต่อต้านบริษัทเทมโก้อย่างเต็มที่มิเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญได้แก่ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ (คณบดีคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในขณะนั้น) ซึ่งได้เข้าร่วมกับคณะผู้ทำงานฯของ ป.ป.ป. ในฐานะที่ปรึกษาทางกฎหมาย และเป็นผู้ที่ยืนยันอย่างหนักแน่นทั้งในที่ประชุมของทางการและต่อสาธารณชนหลายครั้งหลายหนว่า รัฐบาลสามารถเพิกถอนประทานบัตรของบริษัทเทมโก้ได้โดยมีต้องชดใช้ค่าเสียหาย^๑ นอกจากนี้ ดร.นาท ตัณฑวิรุฬห์ (คณบดีคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลในปัจจุบัน) ศาสตราจารย์สุวรรณ แสงเพชร (ประจำแผนกวิชานิวเคลียร์เทคโนโลยี คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปัจจุบัน) ดร.มยุร วิเศษกุล (เลขาธิการสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น) และนายผลสม เพชรจำรัส (อาจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในขณะนั้น) ก็ได้มีส่วนอย่างใกล้ชิดในการเรียกร้องให้รัฐบาลเพิกถอนประทานบัตรบริษัทเทมโก้ด้วยเช่นกัน กลุ่มบุคคลเหล่านี้และคณาจารย์จากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ได้ทำหน้าที่คล้ายฝ่ายวิชาการของกลุ่มผู้ต่อต้านเทมโก้ กล่าวคือ ทำการศึกษาข้อมูลของกรณีนี้ในแง่ของกฎหมาย การลงทุนจากต่างประเทศ และในแง่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้นว่า คณาจารย์นิติศาสตร์สามสถาบัน (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยรามคำแหง) ได้ร่วมกันศึกษาข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายในกรณีเทมโก้เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๑๔ และได้ข้อสรุปในทำนองเดียวกับคณะผู้ทำงานของ ป.ป.ป. ว่า เรื่องนี้เป็นการสมคบกันทุจริตของข้าราชการและบริษัทต่างชาติ ซึ่งตามข้อกฎหมายในพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ตลอดจนหลักกฎหมายมหาชนทั่วไป รัฐบาลมีสิทธิโดยชอบธรรม

^๑ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ ได้ปฏิบัติหน้าที่สำคัญชิ้นหนึ่ง คือ เป็นผู้ร่างคำสั่งเพิกถอนประทานบัตรของบริษัทเทมโก้ด้วยตนเอง เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๔

ที่จะเฟื่องฟูประเทืองเกียรติของประเทศไทย โดยมิต้องชดใช้ค่าเสียหาย ทั้งยังจะเรียกค่าเสียหายจากบริษัทได้อีกด้วย^๑ เพื่อเพิ่มน้ำหนักให้แก่ข้อเรียกร้องของฝ่ายผู้ต่อต้านเทมโก้ คณะอาจารย์กลุ่มนี้ได้เสนอผลการศึกษาดังกล่าวให้แก่รัฐบาลเพื่อประกอบการพิจารณา รวมทั้งได้เผยแพร่ต่อประชาชนด้วย กลุ่มนักวิชาการเหล่านี้ยังได้ร่วมต่อต้านบริษัทเทมโก้ในรูปแบบอื่น ๆ อีก เป็นต้นว่า เขียนบทความเผยแพร่เหตุผลและความชอบธรรมของการเรียกร้องให้เฟื่องฟูประเทืองเกียรติของประเทศไทย และออกแถลงการณ์ในกรณีต่าง ๆ เช่น สวดิติการกระทำของผู้ว่าราชการจังหวัดพังงาที่ร่วมรักษาผลประโยชน์ของชาติด้วยการต่อต้านเทมโก้ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า กลุ่มนักวิชาการและปัญญาชนเหล่านี้ได้แสดงบทบาทอย่างสำคัญที่สุดกลุ่มหนึ่งในด้านการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ฝ่ายต่อต้านเทมโก้ ความช่วยเหลือในด้านนี้ทำให้ฝ่ายต่อต้านมีข้อมูลและเหตุผลที่มีน้ำหนักมาใช้ เป็น เครื่องมือในการโน้มน้าวความคิดเห็น ในการผลักดันกระบวนการตัดสินใจของรัฐ และในการตอบโต้คำแก้ตัวจากฝ่ายเทมโก้ได้อย่างทันการในทุกประเด็น

๓) กลุ่มนิสิตนักศึกษา ในขณะที่สองกลุ่มแรกทำหน้าที่แสวงหาและวิเคราะห์ข้อเท็จจริงในกรณีเทมโก้ กลุ่มนักศึกษาได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางนำข้อเท็จจริงเหล่านั้นออกเผยแพร่ในวงกว้างตั้งแต่ต้นปี ๒๕๑๔ เป็นต้นมา ถึงแม้ว่ากลุ่มนักศึกษาจะมีได้เป็นฝ่ายริเริ่มในการเคลื่อนไหวต่อต้านบริษัทเทมโก้ แต่กลุ่มนี้ก็มิมีลักษณะพิเศษบางประการที่หนุนส่งให้สามารถแสดงบทบาทในเรื่องนี้ได้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ประการแรก กล่าวโดยทั่วไปไปนั้น นักศึกษายังไม่มีผลประโยชน์เฉพาะตัวมากเท่าผู้ประกอบอาชีพทั่วไป จึงทำให้มีจิตจรรีกรความเป็นธรรมสูง กับทั้งมีการศึกษาโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับสูงด้วย จึงทำให้รับรู้ปัญหาต่าง ๆ ได้ไว และมีพื้นฐานของสำนึกในความเป็นชาตินิยมอยู่แล้ว (ดังจะเห็นได้จากการรณรงค์ต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในปี ๒๕๑๔) ประกอบกับกรณีเทมโก้ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการใช้อิทธิพลทางการเมือง เข้าแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างกลุ่มทหารกับต่างชาติ

^๑ แนวร่วมพิทักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทยและแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ, "จุลสารกรณีบริษัท เทมโก้กับสินแร่มูลค่ามหาศาลของประเทศชาติเรา..."

ซึ่งเป็นกลุ่มที่นักศึกษาพากันต่อต้านอยู่แล้ว ดังนั้น กลุ่มนี้จึง เข้าร่วมการคัดค้านเทมโก็ร่วมกับ กลุ่มข้าราชการและนักวิชาการรักษาตัวอย่างจริงจัง ประการที่สอง เนื่องจากกลุ่มนักศึกษา ในขณะนั้น เป็นองค์กรจัดตั้งที่เข้มแข็ง และมีเครือข่ายการประสานงานที่รัดกุมระหว่างสถาบัน การศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมทั้งมีบทเรียนในการเคลื่อนไหวทางการเมืองและเป็นที่ ยอมรับของคนทั่วไป กลุ่มนี้จึงมีศักยภาพมากกว่ากลุ่มอื่นที่จะแสดงบทบาทเป็นแกนกลางในการ เคลื่อนไหวปลุกเร้ามวลชนให้เกิดความตื่นตัวขึ้นมาพิทักษ์ทรัพยากรของชาติ ในการนี้ แนวร่วม พิทักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทย^๑ กับแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติได้แสดงบทบาท เป็น หัวหอกในการเคลื่อนไหว โดยได้แบ่งหน้าที่กันตามความถนัด เช่น บางกลุ่มทำหน้าที่วิเคราะห์ ปัญหาตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้อง บางกลุ่มเพิ่งเล็งไปในทางสืบเสาะหาหลักฐานการทุจริตของ ผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยดูจากเจตนาธรรมและการกระทำต่าง ๆ บางกลุ่มก็ทำหน้าที่หาข้อมูลความ เดือดร้อนของราษฎรผู้ดำراء เป็นต้น^๒

ในขณะที่กลุ่มแรกดำเนินการผลักดันกระบวนการกำหนดนโยบายของ รัฐตามระเบียบขั้นตอนของทางราชการนั้น กลุ่มนักศึกษาได้ร่วมเคลื่อนไหวโดยใช้วิธีการสร้าง แรงกดดันทางการเมืองจากภายนอกระบอบราชการ โดยใช้รูปแบบและจังหวะก้าวต่าง ๆ ดังนี้

๑. เสนอความเห็นและข้อเรียกร้องต่อผู้บริหารประเทศและเจ้าหน้าที่ ระดับสูงของรัฐที่เกี่ยวข้องกับกรณีนี้เป็นระยะ ๆ ตัวแทนนักศึกษาได้เข้าพบนายกรัฐมนตรี (นายสัญญา ธรรมศักดิ์) ในวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๑๔ เป็นครั้งแรก เพื่อเรียกร้องให้ทำการ

^๑ประกอบด้วย ชมรมนิติศึกษา ชมรมโตม-ทักษิณ ชมรมล้อมวลชน ชมรมเศรษฐ- ธรรม ชมรมรัฐศาสตร์ศึกษา กลุ่มผู้หญิง ชมรมวรรณศิลป์ พรรคพลังธรรม พรรคยูงทอง คณะกรรมการประสานงานนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชมรมบัณฑิตแห่งประเทศไทย และชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติฯ ๑๖ สถาบัน

^๒สัมภาษณ์ พีรพล ตริยะเกษม, อดีตผู้ประสานงานแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่ง ชาติ, ๑ เมษายน ๒๕๒๕.

เพิกถอนประธานบัตรของ เหมโก้ก่อนที่รัฐบาลจะพ้นจากตำแหน่ง โดยให้เหตุผลว่า เพื่อตัดปัญหายุ่งยากของรัฐบาลสมัยหน้าลง เรื่องหนึ่ง เพราะเป็นที่คาดได้ว่ารัฐบาลสมัยหน้าซึ่งจะมาจากการเลือกตั้งทั่วไปจะต้องเป็นรัฐบาลผสม ซึ่งอาจจะไม่มีความเข้มแข็งพอ หากต้องเผชิญกับปัญหาเหมโก้อีกเรื่องหนึ่ง เสถียรภาพของรัฐบาลชุดใหม่ก็ย่อมจะต้องกระทบกระเทือนเป็นอย่างมาก^๑ ตัวแทนนักศึกษาร่วมกับนักวิชาการและปัญญาชนยังได้เข้าพบอธิบดีกรมอัยการในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ เพื่อติดตามผลและเร่งรัดการพิจารณาปัญหาเหมโก้ เมื่อรัฐบาลผสมชุดใหม่จัดตั้งขึ้น (คือ รัฐบาล มรว. เสนีย์ ปราโมช ซึ่งมีอายุการบริหารประเทศอยู่เพียง ๖ วัน) กลุ่มนักศึกษาก็ได้ส่งตัวแทนเข้าพบรัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม (นายนิธิพัฒน์ ขาสัจจันทร์) ในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ เพื่อขอทราบนโยบายของรัฐบาลนี้ต่อปัญหาเหมโก้ ในวันที่ ๒ และ ๑๕ มีนาคม กลุ่มนักศึกษาก็ได้เข้าพบนายกรัฐมนตรีเพื่อเร่งรัดให้รัฐบาลดำเนินการตามข้อเรียกร้องของตนโดยเร็ว

นอกจากการพยายามโน้มน้าวกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลโดยตรงแล้ว กลุ่มนักศึกษายังได้ทำการเคลื่อนไหวทางความคิดในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีกด้วย คือ เรียกร้องให้สถาบันรัฐสภาซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนในการตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล เข้ามามีส่วนร่วมในการพิทักษ์ทรัพยากรแร่ในทะเล กลุ่มนักศึกษาได้ทำหนังสือถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ และได้เข้าพบหัวหน้าพรรคการเมืองใหญ่ในวันที่ ๑ มีนาคม เพื่อแจ้งเหตุผลในการเรียกร้องของตน รวมทั้งขอทราบนโยบายของพรรคเหล่านั้นต่อปัญหานี้

๒. โฆษณาและเคลื่อนไหวทางความคิดในหมู่ประชาชน เนื่องจาก การยื่นข้อเรียกร้องต่าง ๆ ต่อรัฐบาลแต่เพียงทางเดียวไม่อาจประกันได้ว่า ข้อเรียกร้องนั้นจะได้รับการสนใจหรือการปฏิบัติ กลุ่มนักศึกษาจึงเลือกใช้วิธีการระดมพลังมวลชน เป็น

^๑แนวร่วมพิทักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทยและแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ, "จุลสาร กรณีสืบรัฐเหมโก้กับสินแร่มูลค่ามหาศาลของประเทศชาติเรา..."

วิธีการหลักในการผลักดันการตัดสินใจของรัฐบาล เนื่องจากกรณีเทมโก้เป็น เรื่องของการ สมคบกันระหว่างกลุ่มทหารกับบริษัทต่างชาติ และเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มนัก- ศึกษาจึงใช้ประเด็นนี้ปลุกเร้าความรู้สึกรักชาติและความหวงแหนในทรัพยากรของประชาชน ขึ้นมาเป็นพลังในการต่อต้านอิทธิพลของบริษัทเทมโก้ โดยได้ชี้ให้เห็นว่ากรณีนี้ เกี่ยวพันกับผล- ประโยชน์ของประเทศชาติ ทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจสังคม กลุ่มนักศึกษาได้ดำ เนิน การเคลื่อนไหวมวลชนตั้งแต่กลางเดือนมกราคม ๒๕๑๑ โดยผ่านข่ายงานของศูนย์กลางนิสิต นักศึกษาแห่งประเทศไทย ศูนย์นักเรียน ศูนย์นักศึกษาครู และศูนย์นักศึกษาภาคเหนือ การ ผนึกกำลังได้กระทำพร้อมกันในหลายจังหวัดทั่วประเทศในรูปแบบต่าง ๆ กัน เช่น การจัด อภิปราย การชุมนุมปราศรัย การจัดนิทรรศการ แฉลงการณ์ และจุลสาร เผยแพร่ข้อเท็จจริง เป็นต้น^๑

การเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องของกลุ่มนิสิตนักศึกษา ได้ส่งผลให้การเรียกร้องให้เพิกถอนประทานบัตรของบริษัทเทมโก้กลายเป็นที่สนใจของประ- ชาชนมากที่สุดเรื่องหนึ่งในขณะนั้น

๔) กลุ่มผู้สนับสนุนการต่อต้านบริษัทเทมโก้ การต่อต้านบริษัทเทมโก้ ของสามกลุ่มแรกที่กล่าวมานั้น ได้รับการสนับสนุนอย่างใกล้ชิดจากกลุ่มการเมืองและกลุ่ม- ผลประโยชน์อื่น ๆ มาตั้งแต่เริ่มต้น พรรคการเมืองหลายพรรคได้ให้ความร่วมมือในรูปแบบ ต่าง ๆ กัน ที่สำคัญ เช่น พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พรรคแนวร่วมสังคมนิยม และ พรรคพลังใหม่ เป็นต้น พรรคเหล่านี้ได้จัดส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมครั้งสำคัญ ๆ กับกลุ่มนัก- ศึกษา เพื่อพิจารณาปัญหาหลักการที่สำคัญเกี่ยวกับท่าทีในการเคลื่อนไหว และร่วมกันแถลงผล การประชุมต่อสื่อมวลชน นอกจากนั้นยังได้หนุนช่วยด้านการสร้างมติมหาชน โดยการจัดอภิปราย ในที่ชุมชน และจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ข้อเท็จจริง เป็นต้น พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ได้ให้ ความช่วยเหลือแก่กลุ่มราษฎรผู้ต่อต้านในรูปของการ เป็นตัวแทนเรียกร้องให้ทางการให้ความ

^๑สัมภาษณ์ พิรพล ตรียะเกษม...

ปลอดภัยแก่บุคคลเหล่านี้ รวมทั้งคำ เนิ่นการสืบสวนและจับกุมผู้ที่ลอบสังหารผู้นำกลุ่มราษฎร
นี้ด้วย^๑ ทางด้านสื่อมวลชนนั้น หนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับต่างแสดงความเห็นที่สอดคล้องกับข้อ
เรียกร้องของกลุ่มผู้ต่อต้านเทมโก้ ไม่ว่าจะ เป็นหนังสือพิมพ์ที่มีแนวการ เสนอข่าวการ เมือง
เป็นหลัก เช่น ประชาธิปไตย ประชาชาติ หรือหนังสือพิมพ์ที่เน้นหนักการ เสนอข่าวทั่วไป
เช่น ไทยรัฐ เดลินิวส์ หรือ พิมพ์ไทย ก็ตาม ในจำนวนนี้ หนังสือพิมพ์ ประชาธิปไตย และ
ประชาชาติ ได้ติดตามเสนอข่าวการ เคลื่อนไหวกรณีนี้อย่างใกล้ชิด และได้เขียนบทความสนับสนุน
อยู่เป็นประจำ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ฝ่ายต่อต้านเทมโก้ได้ร่วมแสดงความคิดเห็นผ่านหน้า
หนังสือพิมพ์ของตนด้วย

เมื่อพิจารณาถึงกระบวนการต่อต้านการดำเนินงานของบริษัท เทมโก้
ในแง่ของจุดมุ่งหมาย อาจกล่าวได้ว่า การรณรงค์ในครั้งนี้มีลักษณะของการ เคลื่อนไหวแบบ
ชาตินิยมทาง เศรษฐกิจ เหตุผลในการ เคลื่อนไหวของกลุ่มต่อต้าน เทมโก้ที่กล่าวมาข้างต้น
สะท้อนให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวนี้มิได้ เป็นไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกแบบคลั่งชาติที่ไร้ เหตุไร
ผล และความไม่พึงพอใจต่อบริษัท เทมโก้ก็ได้สืบ เนื่องมาจากความรู้สึกที่เป็นปฏิกษต่อการ
ลงทุนของต่างชาติโดยทั่วไป หาก เป็นผลมาจากพฤติการณ์การ เข้ามาลงทุนที่ละ เม็ดและหลีกเลี่ยง
กฎหมาย อันเท่ากับเป็นการละเมิดต่ออธิปไตยแห่งชาติ ความรู้สึกที่เป็นปฏิกษต่อ เทมโก้
ยังเป็นผลมาจากพฤติการณ์การลงทุนที่มีลักษณะผูกขาดและกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติ ข้อ
เรียกร้องของกลุ่มผู้ต่อต้าน เทมโก้ก็แสดงให้เห็นว่าการ เคลื่อนไหวครั้งนี้มิใช่การ เคลื่อนไหว
แบบสังคมนิยมที่มุ่งให้โอนกิจการของบริษัทต่างชาติหรือเอกชน เข้า เป็นของรัฐ (nationali-
zation) หากเพียงต้องการให้รัฐบาลแก้ไขความผิดพลาดในอดีตด้วยการ เรียกประธานบัตร
ซึ่งได้ออกให้โดยสำคัญผิดไปกลับคืนมา (revokation of concession) และให้รัฐบาล
ลงโทษผู้มีส่วนร่วมในการทุจริตนี้เท่านั้น

^๑สัมภาษณ์ พีรพล ตรียะเกษม...

ข. ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการต่อต้านบริษัท เทมโก้

ถึงแม้ว่าการรณรงค์ต่อต้านบริษัท เทมโก้ที่นำโดยกลุ่มนักศึกษาจะได้รับความสนับสนุนจากกลุ่มชนวงการต่าง ๆ เป็นอันมากก็ตาม แต่ก็ยังมีผู้ที่ไม่เห็นพ้องกับการเคลื่อนไหวดังกล่าวด้วย ทว่า ฝ่ายหลังนี้มีได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน และมีได้แสดงความคิดเห็นของตนต่อสาธารณชนและรัฐบาลอย่างจริงจังดัง เช่นฝ่ายที่ต่อต้านบริษัท ในบรรดาผู้ไม่เห็นด้วยกับการต่อต้านเทมโก้นี้ หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ เป็นกลุ่มเดียวที่ได้แสดงจุดยืนและความคิดเห็นที่คัดค้านการเพิกถอนประธานบัตร เทมโก้อย่างเด่นชัดเป็นระบบ ทั้งนี้โดยมอบให้นายโจนาธาน สวิฟท์ (Jonathan Swift) เป็นผู้เขียนบทความวิเคราะห์ปัญหาเทมโก้และวิจารณ์การเคลื่อนไหวต่อต้านบริษัท ลงในหน้าหนังสือพิมพ์ ฉบับวันที่ ๙, ๑๑ และ ๑๓ มีนาคม ๒๕๑๘ บทความนี้มีลักษณะที่เป็นตัวแทนทางความคิดของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการต่อต้านเทมโก้ เพราะได้แสดงความคิดเห็นแย้งกับฝ่ายต่อต้านทุกประเด็น ตั้งแต่ความเป็นมาของบริษัท ผลดีผลเสียจากการดำเนินงานของบริษัท และความขัดแย้งระหว่างบริษัทกับผู้พูดคำแراء ดังนั้นจึงจะนำบทความนี้ขึ้นมาสรุปเป็นความคิดเห็นของฝ่ายที่สนับสนุนเทมโก้^๑

บทความนี้ได้ให้ความสำคัญหรือถกเถียงอย่างละเอียดในประเด็นความเป็นมาของบริษัทเทมโก้ทั้ง ๆ ที่เป็นประเด็นเคลื่อนไหวหลักของฝ่ายต่อต้านบริษัท บทความกล่าวเพียงว่าไม่ยอมรับข้อวินิจฉัยของคณะผู้ทำงานสืบสวนฯ ของ ป.ป.ป. และยืนยันโดยมิได้แสดงหลักฐานประกอบว่า บริษัทเทมโก้ได้รับประธานบัตรมาโดยถูกต้องตามกฎหมาย บทความอ้างว่าสัญญาสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ในทะเลมิได้ละเมิดข้อบัญญัติของกฎหมายแร่นั้น และขั้นตอนการทำสัญญาก็ถูกต้อง

ประเด็นหลักของฝ่ายที่สนับสนุนเทมโก้ในบทความนี้ เน้นว่า บริษัทเทมโก้ดำเนินธุรกิจตามปกติ มิได้เอารัดเอาเปรียบหรือปิดบังยอดผลผลิตแท้จริง เพื่อหลีกเลี่ยงค่าภาคหลวงดังที่ถูกกล่าวหา บทความได้แสดงตัวเลขให้เห็นว่า การทำเหมืองแร่ของเทมโก้มิได้มีกำไร

^๑"The TEMCO Controversy," Bangkok Post (March 9, 1975):11,13;

"TEMCO and the Men in Small Boats," Bangkok Post (March 11, 1975): 8;

"The TEMCO Case—A Summing Up," Bangkok Post (March 13, 1975):8.

มากดังที่คนทั่วไปเข้าใจ ตรงกันข้าม สัดส่วนผลตอบแทนจากการลงทุนของบริษัทยังน้อยกว่า การค้าแร่ด้วยแรงคนเสียอีก นอกจากนั้น เหมโก้มิได้ผูกขาดการทำเหมืองแร่ดีบุกหรือกอบโกย ลินแร่ออกไปจากประเทศมากดังที่เป็นข่าว เพราะปริมาณการผลิตของบริษัทในปี ๒๕๑๗ มี เพียงประมาณ ๑,๗๐๐ ตัน ซึ่งคิดเป็นเพียงร้อยละ ๘ ของผลผลิตทั่วประเทศซึ่งมีจำนวน ๒๐,๐๐๐-๒๓,๐๐๐ ตัน ปริมาณการผลิตของเหมโก้มิในระดับดังกล่าวนี้ว่าน้อยมาก เมื่อเทียบกับปริมาณแร่ดีบุกสำรองของทั้งประเทศ ซึ่งสหรัฐเคยรายงานว่ามีอยู่ประมาณ ๑.๔ ล้าน เมตริกตัน บทความได้สรุปว่า ไม่ว่าเหมโก้มิจะทำเหมืองแร่หรือไม่ก็ตาม แทบจะไม่มีผลกระทบต่อปริมาณแร่ดีบุกสำรองของประเทศเลย ประธานบัตรของบริษัทจึงไม่สมควรถูกเพิกถอน บทความได้ชี้ให้เห็นผลดีจากการดำเนินงานของเหมโก้มิในรูปแบบต่าง ๆ คือ ได้เพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศไทยของการจ้างงาน การเสียภาษีให้รัฐบาล ทั้ง เงินเดือนและผลกำไรที่ชาวต่างชาติได้รับก็ล้วนแต่ใช้จ่ายหมุนเวียนอยู่ในประเทศทั้งสิ้น

บทความได้ชี้ให้เห็นถึงผลเสียของการเคลื่อนไหวในแง่ของบรรยากาศการลงทุน จากต่างประเทศ ซึ่งบทความเห็นว่า เป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเทคโนโลยีในอุตสาหกรรม การผลิต (manufacturing industry) บทความนี้กล่าวว่า หากประธานบัตรของเหมโก้มิ ถูกเพิกถอนโดยไม่มีการชดเชยค่าเสียหายแล้ว ชาวต่างประเทศจะเลิกมาลงทุนโดยตรงในประเทศไทยไปอีกหลายปี นอกจากนั้นยังชี้ว่า บริษัทแม่ของ เหมโก้มิคือบริษัท เชลล์และยูนิเวน- คาร์ไบต์จะต้องต่อสู้ทุกวิถีทางเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน และบริษัทน้ำมันบางบริษัทเริ่มชะลอโครงการเจาะสำรวจน้ำมันดิบในประเทศไทย เพราะเกรงว่า การต่อต้านการลงทุนของ เหมโก้มิจะเลยเถิดมาถึงการต่อต้านบริษัทน้ำมันต่างประเทศด้วย

บทความได้แสดงให้เห็นว่า กรณีเหมโก้มิอาจทำให้เกิดปัญหาด้านการเมือง ระหว่างประเทศหากรัฐบาลเพิกถอนประธานบัตร เหมโก้มิจะทำให้รัฐบาลประเทศแม่ของ เหมโก้มิ คือสหรัฐไม่พอใจ สหรัฐอาจจะเรียกค่าเสียหายจากไทย เป็นเงินค่าค่าประกันการลงทุนที่รัฐบาล สหรัฐต้องจ่ายให้แก่ยูนิเวนคาร์ไบต์จำนวน ๒ ล้านเหรียญสหรัฐ และอาจจะแก้แค้นโดยการกีดกันทางการ เศรษฐกิจด้วยวิธีการต่างๆ เช่น อาจลดจำนวนโควตาส่งของที่ไทยจะส่งเข้าไปขาย ในสหรัฐลง สหรัฐอาจยกเลิกสิทธิพิเศษที่เคยให้แก่ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมจากประเทศด้วยพัฒนา อาจระงับการให้เครดิตแก่การไฟฟ้าฝ่ายผลิต เพื่อสร้างโรงงานไฟฟ้าปรมาณู และอาจจะจับ

การส่ง เชื้อเพลิง เต่าปฏิกรณ์ปรมาณูให้ด้วย และอาจะระงับการให้ความช่วยเหลือตามโครงการต่าง ๆ แก่รัฐบาลไทย

บทความได้วิจารณ์ว่า การเคลื่อนไหวต่อต้าน เหมโกมิได้เป็นไปด้วยความรักชาติอย่างบริสุทธิ์ใจ หากเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เต็มไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกและความสับสน ทั้งยังมีจุดมุ่งหมายที่จะโจมตีกลุ่มจอมพลถนอมและจอมพลประภาสเป็นหลัก และมุ่งต่อต้านการลงทุนของต่างชาติและความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างไทยกับสหรัฐเป็นอันดับรอง บทความเสนอว่า หากจะคัดค้านพฤติกรรมของบริษัทเหมืองแร่รูปาที่เป็นบริษัททอกลิสต์ของกลุ่มทหาร ก็ไม่ควรจะมาลงโทษเหมโก หากควรจะมีคหรัพย์สมบัติของเจ้าของบริษัทเสียมากกว่า

ฝ่ายที่สนับสนุนเหมโกเห็นว่า ปัญหาเหมโกเป็นปัญหาการเมือง มิใช่ด้านข้อกฎหมาย คณะรัฐมนตรีจึงไม่น่าเป็นผู้พิจารณาแก้ปัญหานี้เอง หากควรที่จะเสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร บทความได้ชี้ว่า นโยบายการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติกับปัญหากรรมสิทธิ์ของบริษัทเหมืองแร่เป็นคนละประเด็นกัน หากรัฐบาลต้องการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ก็อาจทำได้โดยเสนอแก้ไขกฎหมายเหมืองแร่ บังคับให้บริษัทแร่ต่างประเทศค่อย ๆ โอนหรือขายกิจการให้แก่คนไทยทีละน้อย หรืออาจใช้นโยบายภาษีมาชะลอการผลิตแร่ ไม่ใช่วิธีเพิกถอนประทานบัตร บทความได้ย้ำว่า หากจะมีการเพิกถอนประทานบัตรจริง รัฐบาลจะต้องชดใช้ค่าเสียหาย

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์จะให้เหตุผลว่านำ เสนอบทความนี้ด้วยทัศนะที่เป็นกลาง ในฐานะสื่อมวลชนก็ตาม แต่ที่วางท่าในองในการนำเสนอได้สะท้อนให้เห็นว่า ข้อเขียนชิ้นนี้ถูกใช้ เป็นเครื่องมือในการโน้มน้าวมติมหาชน และการตัดสินใจของรัฐบาลว่าบริษัทเหมโกไม่มีความผิดใด หากตกเป็นเพียงแพะรับบาปจากการเคลื่อนไหวที่ไม่เป็นธรรมเท่านั้น ดังจะเห็นได้ว่า บทความมุ่งเน้น เฉพาะผลเสียที่อาจเกิดขึ้นจากการเพิกถอนประทานบัตร โดยละเว้นการถกเถียงในประเด็นหลักของการเคลื่อนไหวซึ่ง เน้นด้านข้อกฎหมายเกี่ยวกับสถานะของประทานบัตรที่เหมโกได้รับ บทความได้เสนอเฉพาะตัวเลขการขาดทุนของบริษัท โดยละเว้นที่จะกล่าวถึงปัจจัยแวดล้อมอื่นที่มีส่วนกำหนด เช่น ข้อเท็จจริงที่ว่าบริษัทเพิ่งเริ่มดำเนินการได้เพียง ๔-๕ ปี จึงย่อมมีค่าใช้จ่ายสูงในระยะแรก และยังไม่สามารถ

สร้างกำไรได้ อันเป็นธรรมดาของธุรกิจทั่วไป นอกจากนั้น บทความยังได้ละเว้นที่จะกล่าวถึงข้อได้เปรียบที่แหล่งแร่ของบริษัทมีความสมบูรณ์เป็นพิเศษกว่าแห่งอื่น ไม่เพียงเท่านั้น บทความยังได้เลือกใช้ถ้อยคำที่มีนัยยะไม่ตรงกับข้อเท็จจริง เช่น กล่าวว่า ฝ่ายต่อต้านเทมโก้เรียกร้องให้รัฐบาลเข้ายึดกิจการ (expropriation) ของบริษัท ทั้ง ๆ ที่ข้อเรียกร้องจริง ๆ จำกัดอยู่เพียงให้เพิกถอนประทานบัตร (revokation of concession) เท่านั้น ซึ่งหมายความว่า ให้รัฐบาลเรียกสิทธิครอบครองแหล่งแร่ที่ได้มอบให้แก่บริษัทเทมโก้เป็นการชั่วคราว กลับคืนมา แต่บริษัทยังคงมีสิทธิในทรัพย์สินอื่น ๆ ของตนทุกประการ ท่วงทำนองในการเลือกนำเสนอเฉพาะประเด็นที่จะเป็นประโยชน์กับเทมโก้ และบิดเบือนข้อเท็จจริงในการเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้าน ประกอบกับระยะเวลาในการนำเสนอซึ่งอยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่รัฐบาลรักษาการชุด ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช กำลังพิจารณาเรื่องเทมโก้อยู่นั้น แสดงให้เห็นว่าบทความพยายามที่จะสร้างความสับสนลังเลให้แก่ผู้ที่มีได้ติดตามความเคลื่อนไหวหรือมิได้อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ ทั้งการพาดพิงถึงสหรัฐก็มีลักษณะคล้าย เป็นการข่มขู่รัฐบาลไทยอยู่ในที่ในแง่ของการหันเหกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์มีศักยภาพที่จะทำได้โดยไม่ยากนัก ทั้งนี้เนื่องจากผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจการเมืองของไทย มักนิยมและมักจะเชื่อหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษมากกว่าหนังสือพิมพ์ภาษาไทย ในแง่ของการโน้มน้าวความเห็นของชาวต่างชาติในไทยก็เช่นกัน เพราะบางกอกโพสต์เป็นหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่มีชื่อเสียง ดังที่ปรากฏว่า เอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย นายวิลเลียม คินท์เนอร์ (William Kintner) ได้กล่าวว่า บทความชิ้นนี้ของโพสต์ "มีคุณค่ามาก และแสดงทั้งความเห็นที่โต้แย้งและสนับสนุนได้อย่างละเอียดรอบคอบ"^๑

นอกจากหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์แล้ว ไม่ปรากฏว่ามีกลุ่มบุคคลอื่นใดแสดงความเห็นคัดค้านการต่อต้านเทมโก้ในที่สาธารณะอย่างจริงจังอีก แม้แต่กรมทรัพยากรธรณีซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องนี้โดยตรง กรมฯ ได้แสดงความเห็นในเชิงสนับสนุนเทมโก้เฉพาะภายในหน่วยงานเท่านั้น ตามหน้าที่ที่รับผิดชอบแล้ว กรมฯ มีหน้าที่โดยตรงในการเสนอ

^๑"Interview with Kintner," Bangkok Post (March 18, 1975): 8.

ความเห็นให้กระทรวงและคณะรัฐมนตรีพิจารณา ในการนี้ กรมฯมิได้รายงานถึงความเป็นมาอันแท้จริงของเหมโก๊และวิธีการได้มาซึ่งประทานบัตรอันมีเงื่อนไขของบริษัท กรมฯเพียงแต่ยืนยันว่า ตั้งแต่เปิดการทำเหมืองแร่ในทะเลมา บริษัทเหมโก๊ไม่ได้กระทำการฝ่าฝืนบทบัญญัติในพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ และพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๑๖^๑ กรมฯรายงานว่า ข้อเสนอของจังหวัดพังงาที่ให้เพิกถอนประทานบัตรเหมโก๊นั้น กรมฯไม่มีอำนาจตามกฎหมายที่จะเพิกถอนได้^๒ ส่วนในประเด็นความขัดแย้งระหว่างผูุ้ดคำแร่กับเหมโก๊ กรมฯรายงานว่า การกระทำของพวกคำแร่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมายแร่ และได้รับการสนับสนุนจากผู้มีอิทธิพลทางการเงินและการเมือง ซึ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัว ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นมิใช่เกิดจากราษฎรที่มีฐานะยากจนจริง ๆ^๓ กรมฯได้เสนอความเห็นที่ ขัดกลองตามผลการไต่สวนของจังหวัดพังงาเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๗ เป็น "ขัดกลองที่ขัดกฎหมาย ซึ่งผิดพระราชบัญญัติแร่ที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันนี้ และมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่งด้วย จึงเห็นว่าไม่ควรสั่งการให้กระทำในสิ่งที่ผิดกฎหมายตามที่จังหวัดพังงาเสนอ"^๔ กรมฯเห็นว่า วิธีแก้ปัญหาคำแร่คือ คำแร่จะต้องรวมตัวกันก่อตั้ง เป็นนิติบุคคลในรูปใดรูปหนึ่ง แล้วเข้าขอรับช่วงการทำเหมืองในเขตประทานบัตรเหมโก๊ หรือในเขตอื่นที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม กรมฯเห็นว่า การทำเหมืองแบบชุดคำแร่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชา และเป็นผลเสียต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร กรมฯมีความเห็นต่อฝ่ายที่ต่อต้านเหมโก๊ว่า เป็นผู้ก่อความวุ่นวาย และไม่ใช่ว่า "ประชาชน" เพราะมิได้เคารพต่อกฎหมายของบ้านเมือง^๕

^๑ กทธ., บันทึกลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๗ จากอธิบดีกรมทรัพยากรธรณีถึงปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม.

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน.

^๕ กทธ., บันทึกลงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘ จากอธิบดีกรมทรัพยากรธรณีถึงปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม.

เมื่อพิจารณาถึงทัศนคติต่อกรณีเหมโก้มือของทั้งฝ่ายที่ต่อต้านและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการต่อต้านแล้ว ได้พบว่า มีความแตกต่างกันในทุกประเด็น ความเห็นที่แตกต่างนี้ ประการแรกมาจากความแตกต่างในด้านภูมิหลังความ เกี่ยวพันกับบริษัทเหมโก้มือ ฝ่ายที่สนับสนุนเหมโก้มือมีความ เกี่ยวพันกับเหมโก้มือในระดับที่แน่นอน คือ กรมทรัพยากรธรณีมีส่วน เกี่ยวข้องโดยตรง ทั้งในด้านอำนาจหน้าที่และได้ถูก ป.ป.ป. วิจัยวิจัยว่ามีส่วนพัวพันกับบริษัทเหมโก้มือมาแต่แรก การที่บริษัทเหมโก้มือถูกวิพากษ์วิจารณ์จึงย่อมกระทบมาถึงชื่อเสียงและความรับผิดชอบของกรมฯโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ส่วนหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ เป็นบริษัทต่างชาติ เช่นเดียวกับเหมโก้มือ จึงย่อมจะมีทัศนคติคล้ายคลึงกันและปกป้องผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน เป็นธรรมดา ในทางกลับกัน ฝ่ายต่อต้านเหมโก้มือได้มีความ เกี่ยวพันทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อมกับบริษัท นอกจากได้มีโอกาสรับรู้ประวัติความเป็นมาแท้จริงของบริษัทโดยละเอียดเท่านั้น กลุ่มนี้จึงสามารถแสดงความคิดเห็นของตนได้อย่างอิสระ

ประการที่สอง ทัศนคติที่แตกต่างกันของฝ่ายที่สนับสนุนและต่อต้านเหมโก้มือสืบเนื่องมาจากวิธีการมองปัญหาที่แตกต่างกัน ทัศนคติของบางกอกโพสต์และกรมทรัพยากรฯเป็นวิธีการมองปัญหาที่มุ่งเคารพใน "หลักการของสัญญา" เป็นหลัก โดยไม่คำนึงถึงความได้เปรียบเสียเปรียบของคู่สัญญา ตามหลักการนี้ถือว่า "สัญญา" นั้น เป็นผลมาจากความเห็นพ้องกันและความยินยอมพร้อมใจของคู่สัญญาในขณะนั้นแล้ว สัญญาจึงควรได้รับการยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด สัญญาสัมปทานพิเศษระหว่างกรมทรัพยากรธรณีกับบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และประทานบัตรที่กรมฯออกให้แก่บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯและอนุมัติให้โอนให้เหมโก้มืออีกต่อหนึ่งนั้น ก็ถือว่าเป็นสัญญาการลงทุนที่ได้กระทำไว้ต่อกันแล้ว ทางกรมจึงไม่ควรที่จะละเมิดหรือยกเลิกสัญญานั้นเสีย ส่วนทัศนคติของฝ่ายต่อต้านเหมโก้มือเป็นวิธีการมองปัญหาจากแง่มุมที่กว้างและยืดหยุ่นกว่า คือ มองปัญหานั้นอย่างสัมพันธ์กับเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่แปร เปลี่ยนไปในแต่ละช่วง ฝ่ายนี้จึงได้มองเลยไปถึงเจตนารมณ์ของคู่สัญญาที่แอบแฝงอยู่เบื้องหลังการทำสัญญาแต่ละครั้ง และยังได้มองเลยไปถึงความได้เปรียบเสียเปรียบของคู่สัญญา และให้ความสำคัญกับผลสืบเนื่องของสัญญาที่มีต่อระบบเศรษฐกิจการเมืองและผลประโยชน์ของชาติโดยส่วนรวมด้วย ฝ่ายนี้จึงเห็นว่าทางการสามารถยกเลิกประทานบัตรของเหมโก้มือได้

ในประเด็นของการเคารพต่อหลักการในสัญญาที่ ซีโอดอร์ มอแรน (Theodore Moran) ซึ่งได้ศึกษากระบวนการเจรจาต่อรอง เพื่อแบ่งปันผลประโยชน์จากการลงทุนระหว่าง

รัฐบาลชิลีกับบริษัทแร่ทองแดง มีความเห็นว่า การเจรจาแก้ไขสัญญาการลงทุนหรือข้อตกลง เดิมนั้น เป็นสิ่งที่ชอบธรรมและสมเหตุสมผล เพราะสัญญาการลงทุนแต่ละฉบับจะมีเนื้อหาที่ ให้ ฝ่ายใดได้เปรียบหรือเสียเปรียบก็ย่อมแล้วแต่อำนาจการต่อรองของแต่ละฝ่ายในขณะที่ทำ สัญญานั้น เขากล่าวเปรียบเทียบว่า ในเมื่อไม่เป็นที่สงสัยกันว่า เพราะเหตุใดบริษัทต่างชาติ จึงยอมทำตามสัญญาที่ตนเป็นฝ่ายได้เปรียบ ก็ไม่ควรจะเป็นที่สงสัยกันด้วยว่า เพราะเหตุใด ประเทศเจ้าบ้านจึงพยายามที่จะแก้ไขสัญญานั้น ให้ตนได้รับประโยชน์มากขึ้นบ้างในยามที่ตนมี โอกาสและมีอำนาจต่อรองมากพอที่จะทำเช่นนั้นได้^๑

หากใช้ทฤษฎีของมอแรน เข้ามาพิจารณาปัญหาการต่อต้านบริษัทเหมือง ก็ จะพบ ว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มที่ต่อต้านเหมืองที่ให้รัฐบาลยกเลิกสัญญาที่มอบสิทธิทำเหมืองแร่ ชั่วคราวให้เหมืองเสีย นั้น เป็นสิ่งที่สมเหตุสมผลกับเงื่อนไขทางการเมืองในขณะนั้นแล้ว ทั้งนี้ เพราะเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ที่มาของบริษัทเหมืองและประธานบัตรของบริษัทมี เบื้องหลังและ เจตนาารมณ์ที่ไม่สุจริต ทั้งผลของพฤติกรรมดังกล่าวได้ทำให้แหล่งทรัพยากรมูลค่า ๔๑,๕๓๗,๗๖๐,๔๙๗.๕๖ บาท ต้องตกไปเป็นของบริษัทต่างชาติ โดยรัฐได้รับผลตอบแทน เฉพาะ ในรูปค่าภาคหลวงจากสินแร่ ส่วนบริษัทเป็นฝ่ายได้รับมูลค่าเพิ่มจากโลหะดีบุกที่ส่งออกในรูป ต่าง ๆ มากมาย

ค. ปฏิกิริยาของฝ่ายบริษัทเหมือง

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับบริษัทเหมืองตั้งแต่กลางปี ๒๕๑๗ ล้วนแต่ให้เห็น ว่าสถานะของบริษัทมิได้มั่นคง เช่นในช่วงที่เคยได้รับความคุ้มครองจากบริษัทเหมืองแร่บุรพาา และทหารกลุ่มจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ประธานบัตรของบริษัทเหมือง ถูกทางการเพิกถอนไปในเดือนพฤศจิกายน ๒๕๑๗ และการที่สภาจังหวัดพังงามีมติให้ เสนอให้ รัฐบาลเพิกถอนประธานบัตรของตนเสียด้วยในเดือนเดียวกัน ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อ

^๑Theodore Moran, Multinational Corporations and the Politics of Dependence: Copper in Chile (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1977), p. 113.

ผลประโยชน์และเสถียรภาพในการดำเนินงานของบริษัทเป็นอย่างมาก เจื่อนใจเหล่านี้ได้กลายเป็นแรงกดดันให้บริษัทเทมโก้แสวงหาช่องทางต่าง ๆ เพื่อลดทอนความขัดแย้งระหว่างบริษัทกับประชาชนและกลไกรัฐบางส่วนลง ดังนั้นบริษัทจึงได้ดำเนินการสร้างหลักประกันความมั่นคงของตนด้วยวิธีการต่าง ๆ ตั้งแต่ปลายปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา วิธีการแรกคือ การพยายามหันเหทัศนคติของผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจของรัฐมิให้คล้อยตามข้อเรียกร้องของฝ่ายที่ต่อต้านบริษัท วิธีการที่สองคือ การพยายามโน้มน้าวมติมหาชน ดังนี้

๑. การหันเหทัศนคติของผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจของรัฐ ในขั้นแรกหลังจากประธานบัตรของบริษัทคู่แข่งของตนถูกเพิกถอนไป บริษัทเทมโก้ได้พยายามดึงกลไกรัฐบางส่วนมาเป็นหลักประกันในการดำเนินงาน โดยเสนอขอประณิประนอมคดีเรียกหุ้น ๘% กับกรมทรัพยากรธรณี

ในขณะที่เกิดเหตุการณ์วุ่นวายระหว่างบริษัทกับผู้จุดคำแรกที่ฟังฯ การพิจารณาคดีที่กรมฯฟ้องเรียกหุ้น ๘% โดยมีบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯและเทมโก้เป็นจำเลยก็ใกล้จะสิ้นสุดลงด้วย ศาลได้นัดอ่านคำพิพากษาในวันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๗ แต่หลังจากที่บริษัทเอมโก้ถูกเพิกถอนประธานบัตรในวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน บริษัทเทมโก้ก็ได้ยื่นข้อเสนอมายังกระทรวงอุตสาหกรรมเมื่อต้นเดือนธันวาคม เพื่อขอประณิประนอมคดีทันที กรมฯจึงขอให้ศาลเลื่อนการพิพากษาไปเป็นวันที่ ๓๐ ธันวาคม ในการนี้ เอมโก้เป็นฝ่ายเสนอเงื่อนไขในการประณิประนอม มีสาระสำคัญว่า^๑

๑. บริษัทเทมโก้ยินยอมออกหุ้นโดยไม่คิดมูลค่าจำนวน ๘% ให้แก่กรมทรัพยากรธรณีโดยเร็วที่สุด

๒. บริษัทเทมโก้จะให้บริษัทเอมโก้สละสิทธิไม่เรียกร้องค่าทดแทนหรือสิทธิใด ๆ ที่จะฟ้องกรมทรัพยากรธรณีหรือองค์การรัฐบาลไทย เกี่ยวกับการเพิกถอนประธานบัตรของบริษัทเอมโก้

^๑ กทธ., "หัวข้อสัญญาเพื่อระงับข้อพิพาท ลงวันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๗".

๓. บริษัท เอมโก้ขอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมออกคำรับรองว่าประธานบัตรของ เอมโก้นั้นได้ออกให้และได้โอนกันโดยถูกต้อง และการปฏิบัติการของ เอมโก้ตามประธานบัตรได้ เป็นไปโดยถูกต้องทุกประการตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติแร่ และข้อตกลงที่เกี่ยวข้องของรัฐบาลไทย และตราบเท่าที่ เอมโก้ยังคงปฏิบัติตามพระราชบัญญัติแร่แล้ว ประธานบัตรของ เอมโก้จะคงมีผลบังคับใช้ได้เต็มทุกประการ

๔. บริษัท เอมโก้ขอให้รัฐบาลให้การช่วยเหลือที่ได้ผลทุกประการแก่บริษัท ในการระงับสถานการณ์อันน่ากลัวอันตรายที่เกิดจากการขุดแร่โดยผิดกฎหมายใน เขตประธานบัตรของบริษัท

กระทรวงอุตสาหกรรมได้ทำความตกลงในรายละเอียด เรื่องการประนีประนอมกับบริษัท เอมโก้ในวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๗ สรุปได้ว่า เอมโก้ตกลงจะทำสัญญาประนีประนอมที่ศาลแพ่งในวันที่ ๓๐ ธันวาคม ตามร่างสัญญาประนีประนอมของกรมอัยการ กระทรวงฯ ก็รับรองว่าจะดำเนินการตามข้อเสนอนี้ ๓ และ ๔ ของบริษัท^๑ ส่วนบริษัทเหมืองแร่บุรพาจาฯ เลย์ที่ ๑ มิได้ร่วมตกลงทำสัญญายอมความกับกรมทรัพยากรฯ เช่น เอมโก้ แต่มีเงื่อนไขให้กรมฯ ถอนฟ้องตน และตนจะยินยอมก็ต่อเมื่อกรมฯ ได้ตกลงกับ เอมโก้ในแบบที่ตนพอใจก่อนถึง เวลาที่ศาลจะอ่านคำพิพากษา^๒ เมื่อทำความตกลงกันได้เช่นนี้ ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม รัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรมจึงทำหนังสือรับรองไปยังบริษัท เอมโก้ตามที่ ได้ตกลงกันไว้ มีสาระสำคัญให้หลักประกันแก่ประธานบัตรของ เอมโก้ตามความต้องการของบริษัททุกประการ ดังนี้^๓

^๑ กทธ., รายงานการประชุมตกลง เรื่องประนีประนอมคดีที่กรมทรัพยากรธรณีฟ้อง บริษัทเหมืองแร่บุรพาจา และบริษัทไทยแลนด์เอกซ์พลอเรชันแอนดีไมนนิ่ง จำกัด ระหว่าง กระทรวงอุตสาหกรรมและกรมทรัพยากรฯ กับบริษัทไทยแลนด์เอกซ์พลอเรชันฯ วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๗.

^๒ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๑๗ จากทนายความประจำบริษัท เอมโก้ ถึงรองปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม.

^๓ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๗ จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมถึงบริษัทไทยแลนด์เอกซ์พลอเรชันแอนดีไมนนิ่ง จำกัด. (เน้นโดยผู้เขียน)

๑. กระทรวงอุตสาหกรรมรับว่าได้ออกประทานบัตรโดยถูกต้อง และต่อมาบริษัทไทยแลนด์ เอกซ์พลอเรชั่น แอนด์ ไมนิ่ง จำกัด ได้รับโอนมาโดยถูกต้องแล้ว ฉะนั้นตราบเท่าที่บริษัทไทยแลนด์ เอกซ์พลอเรชั่น แอนด์ ไมนิ่ง จำกัด ได้ปฏิบัติตามประทานบัตรโดยถูกต้องทุกประการตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติแร่ บริษัทไทยแลนด์ เอกซ์พลอเรชั่น แอนด์ ไมนิ่ง จำกัด ยังคงมีสิทธิในประทานบัตรตามพระราชบัญญัติแร่ และประทานบัตรจะไม่ถูกเพิกถอนโดยกระทรวงอุตสาหกรรมแต่อย่างใด และบริษัทไทยแลนด์ เอกซ์พลอเรชั่น แอนด์ ไมนิ่ง จำกัด จะได้รับการปฏิบัติจากกระทรวงอุตสาหกรรมตามนโยบายและวิธีการที่ปกติและเช่นเคย

๒. เรื่องการระงับสถานการณ์อันน่ากลัวอันตรายในบริเวณประทานบัตรนั้น กระทรวงอุตสาหกรรมจะพยายามดำเนินการ และจะพยายามหามาตรการที่ดีที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ เพื่อให้เหตุอันน่ากลัวอันตรายนั้นระงับไป โดยเฉพาะภายหลังเมื่อบริษัทได้โอนหุ้นจำนวน ๘% ให้แก่ทางราชการแล้ว กระทรวงอุตสาหกรรมก็จะได้ประกาศให้ประชาชนในท้องถิ่นใกล้เคียงได้ทราบโดยทั่วกันว่าทางราชการได้เป็นเจ้าของบริษัทไทยแลนด์ เอกซ์พลอเรชั่น แอนด์ ไมนิ่ง จำกัด แล้วบางส่วน ก็เชื่อว่าสถานการณ์ดังกล่าวนี้ในวันจะหมดสิ้นไป

โดยผลแห่งหนังสือรับรองฉบับนี้ กรมทรัพยากรฯ ได้ถอนฟ้องบริษัทเหมืองแร่บุรพาที่ศาลแพ่งในวันเดียวกัน และได้ทำสัญญาประนีประนอมกับบริษัทเหมืองแร่โกมีสาระสำคัญว่า โดยบริษัทเหมืองแร่ยอมออกหุ้นสามัญอันถือเสมือนหนึ่งว่าได้ชำระค่าเต็มแล้วในราคาหุ้นละ ๑,๐๐๐ บาท จำนวน ๓,๓๖๐ หุ้น (เท่ากับ ๘% ของจำนวนหุ้นทั้งหมดของบริษัทเหมืองแร่) ให้แก่กรมทรัพยากรฯ ภายใน ๖๐ วัน นับแต่วันทำสัญญายอมความ พร้อมทั้งยอมจ่ายค่าธรรมเนียมในการดำเนินคดีให้แก่กรมฯ ด้วย ศาลแพ่งจึงได้พิพากษาตามยอมในวันที่ ๓๐ ธันวาคมนั้น

กทธ., "สัญญาประนีประนอมยอมความระหว่างกรมทรัพยากรธรณีกับบริษัทเหมืองแร่บุรพา เศรษฐกิจ จำกัด และบริษัทไทยแลนด์ เอกซ์พลอเรชั่น แอนด์ ไมนิ่ง จำกัด" ลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๗.

ตามคดีหมายเลขแดงที่ ๔๔๔๘/๒๕๑๗ อันเป็นผลให้กรณีพิพาทระหว่างกรมทรัพยากรฯ กับบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ และบริษัทเทมโก้ เรื่องหุ้น ๘% ล้มลุกลงในวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๑๘ บริษัทเหมืองแร่ได้ทำหนังสือแจ้งมายังกระทรวงอุตสาหกรรมขอสลະสิทธิการฟ้องร้องและจะไม่เรียกร้องค่าทดแทนหรือสิทธิใด ๆ จากกรมทรัพยากรฯ เกี่ยวกับคำสั่งกระทรวงอุตสาหกรรมที่เพิกถอนประทานบัตรทั้ง ๑๗ แปลงของบริษัทไป

เมื่อพิจารณาถึงจังหวัดและเงื่อนไขในการประนีประนอมที่บริษัทเป็นฝ่ายเสนอมา จะเห็นได้ว่า การขอประนีประนอมกับกรมทรัพยากรฯ นี้ มิใช่การยอมรับว่าบริษัทได้ละเมิดข้อตกลงในสัญญาสัมปทานพิเศษ หากเป็นแต่เพียงยุทธวิธีของบริษัทในอันที่จะสละผลประโยชน์ส่วนย่อยเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของตน นั่นคือ การสร้างความชอบธรรมให้แก่การได้มาซึ่งประทานบัตรและสร้างความมั่นคงให้แก่การดำเนินงานของตน

ในแง่ของจังหวัดที่บริษัทเสนอขอประนีประนอมนั้น ก่อนหน้านั้นบริษัทเทมโก้ได้เคยปฏิเสธข้อเสนองานประนีประนอมของกรมทรัพยากรฯ มาครั้งหนึ่งแล้วในปี ๒๕๑๕ แต่มาในปี ๒๕๑๗ บริษัทกลับเป็นฝ่ายเสนอขอประนีประนอมทั้ง ๆ ที่เป็นช่วงที่การพิจารณาคดีเสร็จสิ้นแล้วและศาลกำลังจะอ่านคำพิพากษา ทั้งการเสนอนี้ก็เป็น การตัดสินใจดำเนินการของเทมโก้เพียงฝ่ายเดียวโดยบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ไม่เห็นด้วย^๑ บริษัทเทมโก้ได้อ้างกับคนทั่วไปถึงเหตุผลในการเสนอประนีประนอมว่า เดิมตนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับที่มาของคดีนี้ จึงไม่เคยสนใจและไม่ได้อำนาจมีส่วนต่อสู้คดีอย่างจริงจังมาโดยตลอด ที่เพิ่งมาตัดสินใจคดีนี้ในจังหวัดนี้ก็ด้วยเห็นว่า บริษัทเริ่มมีกำไรเป็นปีแรก (๒๕๑๗) บริษัทได้อ้างว่า เป็นเจตนาของบริษัทอยู่แต่แรกแล้ว ในอันที่จะให้คนไทยได้เข้ามามีส่วนในการถือหุ้นของบริษัท^๒ แต่เมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์แวดล้อมในขณะนั้นแล้ว ได้พบว่า เหตุผลแท้จริงของการขอยุติคดีนี้ก็คือ แรงบีบบังคับที่บริษัทได้รับจากการสร้างความขัดแย้งกับกลุ่มผู้ต่อต้านและกับกลไกรัฐบางส่วน แรงบีบ

^๑สัมภาษณ์ ไสว ทรัพย์เสริมศรี, ผู้จัดการบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ เศรษฐกิจ จำกัด,

๓ มีนาคม ๒๕๒๕.

^๒"คำชี้แจงของบริษัทเทมโก้ จำกัด," (ตอนที่ ๒) ประชาธิปไตย (๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘) : ๘.

คั้นดังกล่าวทำให้บริษัทไม่กล้าเสี่ยงกับผลการพิพากษา ซึ่งไม่แน่ว่าจะออกมาในรูปใด นอกจากนั้นการประณิประนอมคดียังทำให้บริษัทสามารถฉวยโอกาสนี้เสนอเงื่อนไขที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนได้อีกด้วย จะเห็นได้ว่า บริษัทได้ยอมออกหุ้นลมให้แก่กรมทรัพยากรร้อยละแปด เพื่อแลกเปลี่ยนกับคำรับรองของกระทรวงอุตสาหกรรมว่า ประธานบัตรของตนมีสถานะทางกฎหมายถูกต้อง ทั้งนี้ก็เพื่อประกันว่า ประธานบัตรของตนจะไม่ถูกเพิกถอน เช่นเดียวกับ เอ็มโก้ นอกจากนั้นเพื่อโน้มน้าวการตัดสินใจของกระทรวง บริษัทได้เสนอตัวเข้ารับประกันว่าจะให้เอ็มโก้สิทธิการเรียกร้องค่าเสียหายจากรัฐบาล ทั้ง ๆ ที่ตามความเป็นจริงนั้น เอ็มโก้ไม่มีสิทธิจะเรียกร้องค่าเสียหายอยู่แล้ว เนื่องจากคำสั่งเพิกถอนเป็นการใช้อำนาจตามมาตรา ๙ ทวิ ซึ่งตัดสิทธิไม่ให้บริษัทผู้ถูกเพิกถอนประธานบัตร เรียกว่าเสียหายจากรัฐบาลอยู่แล้ว จึงเห็นได้ว่าเงื่อนไขทั้งสองประการนี้เป็นเพียงแต้มคูของบริษัทเท่านั้น ไม่เพียงเท่านั้น การขอยุติคดีด้วยเงื่อนไขดังกล่าว ยังเป็นวิธีการที่บริษัทหวังจะอาศัยกลไกของรัฐเป็นเครื่องมือสร้างหลักประกันคุ้มครองการดำเนินงานของตนในอนาคตอีกด้วย เพราะเมื่อบริษัทยอมออกหุ้นให้กรมทรัพยากรแล้ว บริษัทย่อมสามารถนำไปโฆษณาได้ว่า รัฐบาลมีส่วนเป็นเจ้าของบริษัทด้วย อีกประการหนึ่ง เมื่อรัฐบาลเข้าไปมีส่วนได้เสียกับผลประโยชน์ของบริษัทโดยตรง ก็ย่อมคาดหวังได้ว่า รัฐบาลจะมุ่งแก้ปัญหาที่จะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานของ เหมโก้ หรือให้ความคุ้มครองในด้านอื่นแก่บริษัทโดยอัตโนมัติ เพื่อให้กิจการของบริษัทมีกำไรพอที่จะจ่ายเงินปันผลให้แก่รัฐได้

จึงกล่าวได้ว่า การขอประณิประนอมคดีครั้งนี้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อเหมโก้ ในแง่ที่ว่าหนังสือรับรองของกระทรวงอุตสาหกรรม ลงวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๗ ได้กลายเป็นผลดีต่อสถานะทางกฎหมายของประธานบัตรของบริษัท และในขณะเดียวกัน ก็เป็นอุปสรรคสำคัญต่อทางการในอันที่จะพิจารณาเพิกถอนประธานบัตรของบริษัทในเดือนต่อมาอีกด้วย (ประเด็นหลังนี้จะกล่าวถึงภายหลัง)

ขั้นที่สอง หลังจากกลุ่มนักศึกษาเริ่มเคลื่อนไหวต่อต้านบริษัทมากขึ้นในเดือนมกราคม ๒๕๑๘ นั้น บริษัทได้พยายามหันเหทัศนคติของผู้ที่มีบทบาทในการตัดสินใจครั้งนี้มากขึ้น วิธีการหนึ่งคือ ส่งตัวแทนฝ่ายไทยไปเจรจาขอร้องผู้ว่าราชการจังหวัดพังงาให้ยุติการคัดค้านและเปิดเผยเรื่องราวของบริษัท โดยรับปากว่าจะมอบสิ่งตอบแทนจำนวนหนึ่ง

ทว่าผู้ว่าราชการจังหวัดตอบปฏิเสธ^๑ อีกวิธีการหนึ่งคือ การเสนอจะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกรรมสิทธิ์ของบริษัทเพื่อแก้ภาพพจน์ของความเป็นบริษัทต่างชาติ อันเป็นเป้าโจมตีสำคัญของฝ่ายต่อต้านเทมโก้ ในการนี้ บริษัทปิลิตันซึ่งเป็นผู้ถือหุ้นในเทมโก้ครั้งหนึ่งได้ทำหนังสือถึงรัฐบาลเมื่อประมาณต้นเดือนมีนาคม ๒๕๑๔ แสดงความจำนงว่า บริษัทยินดีจะเปิดโอกาสให้คนไทย เข้าถือหุ้นในบริษัทเทมโก้ เพื่อเปลี่ยนโครงสร้างให้เป็นบริษัทมหาชนต่อไป โดยให้รัฐบาลไทยเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่^๒ แต่วิธีการนี้ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเช่นกัน

ในขั้นสุดท้าย ต้นเดือนมีนาคมอันเป็นช่วงที่การพิจารณา เพิกถอนประธานบัตรเทมโก้กำลังอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ บริษัทเทมโก้ได้หันไปใช้สิทธิพลของรัฐบาลประเทศแม่เป็นเครื่องมือสร้างแรงกดดันต่อรัฐบาลไทย เอกอัครราชทูตเนเธอร์แลนด์ ประจำประเทศไทย ได้ทำหนังสือแสดงความเห็นในเรื่องนี้ มายังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมโดยตรง^๓ ส่วนบริษัทยูเนียนคาร์ไบด์ได้ร้องขอความช่วยเหลือไปยังสถานทูตอเมริกัน นายวิลเลียม คินท์เนอร์ เอกอัครราชทูตสหรัฐ ในขณะที่นั้นมิได้ปฏิบัติตามธรรมเนียมปกติทางการทูต ดังเช่นเอกอัครราชทูตเนเธอร์แลนด์ คือ มิได้ส่งคำประท้วงไปยังกระทรวงผู้รับผิดชอบ หรือติดต่อผ่านกระทรวงการต่างประเทศของไทยก่อน แต่ได้เข้าพบ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีโดยตรงเลยทีเดียว ในวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๑๔ เพื่อชี้แจงท่าทีของทางการสหรัฐต่อปัญหาเทมโก้ หลังจากนั้นจึงได้ทำหนังสือลงวันที่ ๑๐ มีนาคม ถึงนายกรัฐมนตรี (โดยมิได้ส่งไปในนามเอกอัครราชทูต) มีข้อความ เชิง เตือนให้รัฐบาลพิจารณาปัญหา

^๑สัมภาษณ์ ธีวัช มกรพงศ์...

^๒"TEMCO : To be a Public Firm?" Bangkok Post (March 16, 1975): 3.

^๓สัมภาษณ์ นิธิพัฒน์ ขาสัจจันทร์, อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมในรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (๒๑ กุมภาพันธ์-๖ มีนาคม ๒๕๑๔), ๒๕ กันยายน ๒๕๒๔.

นี้อย่างรอบคอบ นอกจากนั้น นายคินท์เนอร์ ได้ส่งสำเนาหนังสือฉบับเดียวกันนี้ไปยังกระทรวงอุตสาหกรรมด้วย โดยมีหนังสือนำส่งลงวันที่ ๑๒ มีนาคม จากสถานทูตสหรัฐ ในหนังสือนี้ นายคินท์เนอร์ กล่าวว่า ไม่มีหลักฐานใด ๆ ที่จะพิสูจน์ว่าบริษัทเทมโก้ได้รับประทานบัตรมาโดยผิดกฎหมาย โดยอ้างถึงหนังสือรับรองที่กระทรวงอุตสาหกรรมได้ให้ไว้แก่บริษัท เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๗ นายคินท์เนอร์ เห็นว่าหากคำกล่าวหาที่ว่าหุ้นในเทมโก้ส่วนที่เป็นของบริษัทคนไทยจะได้มาโดยอาศัยอภิสิทธิ์เป็นความจริง ผู้ที่ควรรับผิดชอบก็น่าจะเป็นบริษัทคนไทยนั้น เพราะบิลลิสันได้ซื้อหุ้นต่อจากบริษัทคนไทยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งบริษัทเทมโก้ก็ได้จ่ายค่าภาษีและค่าภาคหลวงให้แก่รัฐบาลอย่างครบถ้วน นัยยะของหนังสือฉบับนี้แสดงให้เห็นคำเตือนล่วงหน้าของเอกอัครราชทูตสหรัฐในทำนองที่ว่า หากการพิจารณาของรัฐบาลไทยไม่เป็นไปตามความพอใจของทางการสหรัฐแล้ว "ข้าพเจ้าเกรงว่าการเพิกถอนประทานบัตรของบริษัทเทมโก้...อาจจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของเราทั้งสอง" โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากบริษัทเทมโก้ไม่ได้รับชดเชยค่าเสียหายจากการเพิกถอนนั้น...^๑

ก็อาจจะส่งผลถึงสิทธิพิเศษทางการค้าที่ประเทศไทยจะได้รับจากกฎหมายพาณิชย์ฉบับใหม่ของเรา และหน่วยงานส่งเสริมการลงทุนโพ้นทะเลของรัฐบาล ซึ่งเป็นผู้ค้ำประกันการลงทุนของบริษัทไทย เนียนคาร์ไบด์ก็อาจจะเรียกร้องค่าเสียหายจากการนี้ได้ ไม่เพียงเท่านั้น การเพิกถอนประทานบัตรนี้ยังจะส่งผลในแง่ลบต่อบรรยากาศการลงทุนของชาวต่างประเทศโดยรวมด้วย

๒. การพยายามเปลี่ยนแปลงมติมหาชน บริษัทได้พยายามอย่างเต็มที่ในอันที่จะแก้ไขภาพพจน์ของตนที่สูญเสียไปจากการรณรงค์ของกลุ่มนักศึกษา ในการนั้นนอกจากจะได้รับความช่วยเหลือจากหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ลงบทวิเคราะห์การเคลื่อนไหวของนักศึกษาดังกล่าวแล้ว บริษัทเทมโก้ยังได้เข้าเนื้อที่โฆษณาของหนังสือพิมพ์ทุกฉบับเป็นเวลา ๓ วัน

^๑Embassy of the United States of America, Bangkok Thailand, Letter from the Ambassador to Ministry of Industry of Thailand, March 12, 1975.

(วันที่ ๑๒ และ ๒๒ กุมภาพันธ์ และ ๑๒ มีนาคม ๒๕๑๔) เพื่อชี้แจงข้อกล่าวหาต่าง ๆ และแสดงถึงประโยชน์ที่เทมโก้ได้สร้างให้แก่ประเทศไทยในรูปแบบต่าง ๆ สารสำคัญของคำชี้แจงมีเนื้อหาทำนองเดียวกับของ**บางกอกโพลด์** คือ ยืนยันยืนยันว่าบริษัทเข้ามาลงทุนอย่างบริสุทธิ์ใจ และได้ละเมิดกฎหมายหรือมีอิทธิพลแต่ประการใด เทมโก้และยูนิยาคารไบด์ปฏิเสธที่จะร่วมรับผิดชอบในการได้มาซึ่งสัมปทานสำรวจแร่ในทะเลของบริษัทยูนิยาคารไบด์บุรพาฯ บริษัทปฏิเสธว่ามีเจตนาร่วมมือกับต่างชาติพื้นที่ทำเหมืองแร่ในทะเลโดยร่วมกับเอมโก้ แต่ที่เข้ามาซื้อหุ้นในเอมโก้ก็เพราะ มีพื้นที่ประทานบัตรติดกันจึงหวังจะทำเหมืองแร่ร่วมกัน บริษัทได้ขอความเห็นใจจากมหาชนว่ากิจการของบริษัทขาดทุนมาโดยตลอด และว่า โลหะดีบุกในเขตประทานบัตรมีมูลค่าไม่มากดังคำกล่าวของฝ่ายต่อต้าน คือ มีมูลค่าเพียง ๔,๐๐๐ ล้านบาท บริษัทชี้แจงว่าในการนำแร่เหล่านี้ขึ้นมาใช้ประโยชน์ จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการผลิตถึง ๔,๔๐๐ ล้านบาท จ่ายให้รัฐในรูปแบบต่าง ๆ ๓,๓๐๐ ล้านบาท บริษัทคงได้รับผลตอบแทนเพียง ๑,๓๐๐ ล้านบาทเท่านั้น บริษัทพยายามยกข้อดีจากการดำเนินงานของตนขึ้นมาแสดงว่า รัฐจะได้รายรับในรูปตัวเงิน (ค่าภาคหลวง ค่าธรรมเนียม ค่าภาษีการค้า ภาษีเงินได้ของบริษัท และภาษีเรียกเก็บจากเงินปันผล) ถึงร้อยละ ๗๕ ของกำไรสุทธิ นอกจากนั้นจะได้รับประโยชน์ในรูปผลการสำรวจแร่ในทะเลเงินตราต่างประเทศ เจ้าหน้าที่คนไทยจะมีโอกาสฝึกฝนเรียนรู้เทคนิคการทำเหมืองแร่ในทะเล ทั้งค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของบริษัทประมาณ ๖๕-๗๐% ก็หมุนเวียนอยู่ในประเทศ ทั้งรัฐยังมีส่วนเป็นเจ้าของบริษัทอีกด้วย^๑

อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่า ความพยายามของบริษัทเทมโก้ในอันที่จะแก้ไขภาพพจน์ของตนพร้อมทั้งผลักดันการกำหนดนโยบายของรัฐในช่วงนี้ไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก ยกเว้นการประณีประนอมคดีเรียกหุ้น ๘% เพียงกรณีเดียวที่ได้รับความร่วมมือจากกรมทรัพยากรฯ เป็นอย่างดี คำชี้แจงการดำเนินงานของบริษัทถูกกลุ่มนักศึกษาตอบโต้ด้วยจดหมายเปิดผนึกถึงบริษัท ลงวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔^๒ การอาศัยอิทธิพลของรัฐบาลประเทศแม่ก็ถูก

^๑ ประชาธิปไตย (๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔); (๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔), และ (๑๒ มีนาคม ๒๕๑๔) .

^๒ ประชาธิปไตย (๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔) : ๑, ๑๒ .

กลุ่มนักศึกษาต่อการประท้วงในทันทีที่สื่อมวลชนนำเรื่องนี้มาเปิดเผย ฝ่ายต่อต้านเทมโก้เห็นว่า พฤติการณ์ของสหรัฐ เป็นการแทรกแซงกิจการภายในของไทย และยังทำให้ความรู้สึกเป็นปฏิกิริยา ต่อเทมโก้ขยายกว้างขึ้นอีก ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยได้เปิดการประท้วงที่หน้า สถานทูตสหรัฐและทำหนังสือประนามการกระทำของนายวิเลียม คินท์เนอร์ พรรคแนวร่วมสังคมนิยมได้มีหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี วิชาภาควิชาการพฤกษศาสตร์ของทูตสหรัฐ และยืนยันว่าจะ สนับสนุนการตัดสินใจเพิกถอนประธานบัตรของรัฐบาลด้วย^๑

การเพิกถอนประธานบัตรบริษัทเทมโก้

ความขัดแย้งระหว่างบริษัทเทมโก้กับผู้ดูแลเมื่อตุลาคม ๒๕๑๗ การสืบสวนข้อเท็จจริง เรื่องการทำแร่ในทะเลโดยคณะกรรมการ ป.ป.ป. และการเพิกถอนประธานบัตรบริษัท เอมโก้ กับข้อเสนอของจังหวัดพังงาที่ให้รัฐบาลเพิกถอนประธานบัตรบริษัทเทมโก้เมื่อเดือน พฤศจิกายน ๒๕๑๗ การประเมินประเมินคดีหุ้น ๘% ระหว่างบริษัทเทมโก้กับกรมทรัพยากรฯ เมื่อ เดือนธันวาคม ๒๕๑๗ ตลอดจนข้อเรียกร้องของกลุ่มนักศึกษาให้รัฐบาลเพิกถอนประธานบัตร เทมโก้เมื่อเดือนมกราคม ๒๕๑๘ นั้น เป็นเหตุให้เรื่องราวของบริษัทเทมโก้กลายเป็นปัญหาสำคัญ ที่จะต้องผ่านเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ แต่เดิมนั้น ในช่วงเดือนตุลาคม ๒๕๑๗ อันเป็นระยะที่การต่อต้านเทมโก้ยังไม่ขยาย วงกว้าง รัฐบาลมีภาระเพียงการกำหนดนโยบายและวิธีการในการแก้ปัญหาข้อพิพาทระหว่าง บริษัทกับผู้ดูแลเท่านั้น ในขณะที่คณะรัฐมนตรียังไม่สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ การต่อต้าน บริษัทก็ขยายออกไปในหมู่ประชาชนวงกว้าง ๑ แรงกดดันจากข้าราชการบางกลุ่ม นักวิชาการ ปัญญาชน ตลอดจนกลุ่มนักศึกษา ทำให้รัฐบาลต้องเปลี่ยนประเด็นการพิจารณาว่า จะทำการเพิก ถอนประธานบัตรของบริษัทเทมโก้หรือไม่ และหากจะเพิกถอนจะเลือกใช้วิธีการใดจึงจะพ้นความ รับผิดชอบบริษัทฟ้องร้องกลับหรือเรียกร้องค่าเสียหาย ในประเด็นนี้ คณะรัฐมนตรีชุดนายสัญญา ธรรมศักดิ์ มิได้กำหนดนโยบายที่ชัดเจนแน่นอนแต่ประการใด เป็นแต่เพียงแสดงท่าทีรับฟังความ

^๑ ประชาธิปไตย (๑๖ มีนาคม ๒๕๑๘) : ๑, ๑๒.

เห็นและข้อเรียกร้องของกลุ่มผู้ต่อต้านเป็นอย่างดีเท่านั้น เป็นต้นว่า ในวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๑๔ ได้มอบหมายให้กรมอัยการทำการพิจารณาในด้านกฎหมายว่า รัฐบาลจะเพิกถอนประทานบัตร เหมโก๊โดยไม่ต้องรับผิดชอบในกรณีที่อาจถูกฟ้องกลับได้หรือไม่ ทั้งนี้ให้รับฟังความเห็นของฝ่ายนักศึกษาด้วย มิใช่รับฟังแต่รายงานของกรมทรัพยากรทางด้านเดียว^๑

กระบวนการพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการเพิกถอนประทานบัตรบริษัท เหมโก๊ได้ยืดเยื้อมาจนถึงรัฐบาลชุดใหม่ และมิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นเช่นในคราวที่ ป.ป.ป. พิจารณาเพิกถอนประทานบัตร เหมโก๊ ทั้งนี้เนื่องมาจากเหตุสองประการ

๑. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับบริษัท เหมโก๊ ในกรณีเหมโก๊นั้นมีข้อแตกต่างบางประการจากกรณีบริษัท เหมโก๊ แม้ว่าทั้งสองจะเป็นบริษัทที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์และวิธีการเดียวกันก็ตาม กล่าวคือ

ประการแรก กรณีเหมโก๊ได้กระทำการฝ่าฝืนกฎหมายร่ำอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะบริษัทมิได้เปิดการทำเหมืองเลย ตั้งแต่ได้รับประทานบัตรในปี ๒๕๑๓ จนถึงขณะที่คณะผู้ทำงานฯของ ป.ป.ป. ทำการสืบสวนในปี ๒๕๑๗ ทั้ง ๆ ที่กฎหมายแร่ระบุว่าบริษัทที่ได้รับประทานบัตรจะต้องเปิดการทำเหมืองภายใน ๖ เดือนนับแต่วันที่ประทานบัตรมีอายุ พฤติการณ์ดังกล่าวเป็นการฝ่าฝืนมาตรา ๕๗ แห่งพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ความผิดตามมาตรานี้ รัฐมนตรีมีอำนาจตามมาตรา ๑๓๔ ทวิ สั่งเพิกถอนประทานบัตรนั้นเสียได้ ส่วนในกรณีของเหมโก๊มีปัญหาซึ่งสลับซับซ้อนกว่า จนแม้ในหมู่คณะผู้ทำงานสืบสวนข้อเท็จจริงเรื่องแร่ในทะเลของ ป.ป.ป. เองก็ยังมีความเห็นแตกต่างกัน ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าประทานบัตรของเหมโก๊ได้มาในลักษณะและภายใต้หลักการเดียวกับเหมโก๊ และด้วยเจตนารมณ์เดียวกันคือ ต้องการจะผูกขาดพื้นที่แหล่งแร่ในทะเล เมื่อเพิกถอนประทานบัตรของเหมโก๊ไปแล้วก็น่าที่จะเพิกถอนของเหมโก๊เสียด้วย เพื่อให้สามารถรักษาผลประโยชน์ของชาติได้อย่างเต็มที่เพราะแปลงประทานบัตรของเหมโก๊อุดมสมบูรณ์กว่าของเหมโก๊มาก ในการนี้ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้าน

^๑ กทธ., บันทึกความเห็นกรมอัยการ ลงวันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๑๔.

นิติศาสตร์ ได้มองเห็นช่องทางที่จะเอาผิดทางกฎหมายแก่เทมโก้ เพื่อเพิกถอนประธานบัตรได้ ฝ่ายนี้จึงเสนอให้ ป.ป.ป. ดำเนินการสืบสวนรายละเอียดเกี่ยวกับการทำเหมืองของเทมโก้เพิ่มเติมต่อไป ฝ่ายนี้ประกอบด้วย นายโพธิ์ จรรย์โกมล ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ และ ดร.ธวัช มกรพงศ์ เป็นต้น ส่วนอีกฝ่ายหนึ่ง คือ ดร.อร่าม บุรณศิริ ซึ่งเป็นผู้คัดค้านการใช้สิทธิของ บริษัทเหมืองแร่บุรพาพามาตั้งแต่แรก กลับเห็นต่างออกไปว่า กรณีเทมโก้แตกต่างจากกรณีเอมโก้ ในแง่ที่ว่าบริษัทแรกได้เปิดการทำเหมืองและกำลังดำเนินการอยู่ ในขณะที่บริษัทหลังไม่ได้ทำเหมืองจริง ดร.อร่าม จึงเห็นว่าไม่มีช่องทางด้านกฎหมายที่จะเอาผิดแก่เทมโก้ได้ นอกจากนั้น เนื่องจาก ดร.อร่าม เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านอุตสาหกรรมเหมืองแร่จึงวิตกว่า การเพิกถอนประธานบัตรเทมโก้จะส่งผลให้การผลิตเฉพาะหน้าของประเทศหยุดชะงัก และจะเสียหายต่อเศรษฐกิจ ในขณะที่ฝ่ายแรกคำนึงถึงผลเสียในระยะยาวเป็นหลัก ประกอบกับในระหว่างที่คณะผู้ทำงานฯ กำลังถกเถียงในปัญหานี้อยู่ นั้น บริษัทเทมโก้ก็ได้ติดต่อมายังกรมทรัพยากรธรณีเมื่อต้นเดือนธันวาคม ๒๕๑๗ ขอประณัติประณอมคดี ทำให้ ดร.อร่าม เห็นว่าไม่จำเป็นต้องเพิกถอนประธานบัตรเทมโก้ อีก เพราะรัฐบาลได้รับผลประโยชน์ที่สูญเสียไปกลับคืนมาแล้ว ดร.อร่าม จึงกลับไปทำหน้าที่เป็น คนกลางในการเจรจาประณัติประณอมคดีกับเทมโก้เสียเอง^๑

ประการที่สอง ถึงแม้ว่าสัญญาสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ในทะเลระหว่างบริษัทเหมืองแร่บุรพาพากับกรมทรัพยากรฯจะเป็นถือว่า เป็นโมฆะเพราะขัดต่อพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๕๑๑ และเป็นเหตุให้การออกประธานบัตรให้บริษัทเหมืองแร่บุรพาพามาตามสัญญานั้นเป็นโมฆะด้วยก็ตาม (ตามคำวินิจฉัยของกรมอัยการและ ป.ป.ป.) แต่ก็ยังมีปัญหาสืบเนื่องเป็นที่ถกเถียงกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ต่อมาว่า รัฐบาลควรจะใช้ประเด็นนี้เป็นเหตุในการเพิกถอนประธานบัตรได้หรือไม่ ทั้งนี้เพราะทางการเคยถือเอาประโยชน์จากสัญญานี้มาฟ้องร้องบริษัทเหมืองแร่บุรพาพาและเทมโก้เรียกหุ้น ๘% มาแล้ว

ประเด็นปัญหาทางกฎหมายที่สำคัญประการที่สาม คือ หนังสือรับรองของกระทรวงอุตสาหกรรมที่ได้ออกให้บริษัทเทมโก้เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๗ อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการเพิกถอนประธานบัตรเพราะคำรับรองได้ระบุว่า กระทรวงอุตสาหกรรมยอมรับว่าได้ออกประธานบัตรโดยถูกต้องและเทมโก้ก็ได้รับโอนมาโดยถูกต้อง และหากเทมโก้ปฏิบัติตามเงื่อนไขในประธานบัตรและกฎหมายแร่ ก็จะไม่ถูกเพิกถอนประธานบัตร

^๑สัมภาษณ์ โพธิ์ จรรย์โกมล...

เนื่องจากปัญหาข้อกฎหมายที่สลับซับซ้อนและความพยายามของบริษัทในอันที่จะใช้หน่วยงานของรัฐเป็นหลักประกันความมั่นคงของบริษัทนี้ เป็นให้ประเด็นในการพิจารณาปัญหา เหมโก้แตกออกเป็นหลายแง่มุมมากกว่าในคราวเอมโก้ ทั้งยังเป็นเหตุให้ทางการต้องใช้เวลา สืบสวนและพิจารณาข้อเท็จจริงหลายขั้นตอน

๒. สภาภาวะแวดล้อมทางการเมือง เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการพิจารณาปัญหา เหมโก้ คณะรัฐมนตรีชุดรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ได้พิจารณาปัญหานี้เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม ๒๕๑๔ อันเป็นช่วงเวลาที่กำลังจะมีการผลัดเปลี่ยนรัฐบาล การเลือกตั้งสมาชิก สภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศที่มีขึ้นในวันที่ ๒๖ มกราคม เป็นสิ่งที่รัฐบาลให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ประกอบกับปัญหาข้อกฎหมายที่ซับซ้อน และการที่รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ตนเป็นเพียง รัฐบาลที่มีหน้าที่บริหารประเทศเพียงชั่วคราว ทำให้รัฐบาลชุดนี้แสดงท่าทีที่จะให้ เรื่องการพิจารณา ปัญหาเหมโก้เป็นภาระของรัฐบาลชุดถัดไป รัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์มอบให้กรมอัยการพิจารณา ด้านกฎหมายเมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม และให้ ป.ป.ป. ตั้งคณะกรรมการขึ้นสอบสวนและดำเนินการทางวินัยและคดีอาญากับข้าราชการที่มีส่วนร่วมในกรณีทุจริต เรื่องแร่ในทะเล เมื่อวันที่ ๒๑ มกราคม^๑ เท่านั้น

การเปลี่ยนรัฐบาลในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการรณรงค์ให้เลิกถอนประทานบัตร เหมโก้นี้ มีความสำคัญต่อความขัดแย้งระหว่างบริษัทกับกลุ่มผู้ต่อต้าน ในแง่ที่เป็นการเปลี่ยนแปลง ตัวผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายของรัฐต่อปัญหานี้ หากคณะรัฐมนตรีชุดใหม่มีทัศนคติในแง่ลบต่อ การเคลื่อนไหวต่อต้านเหมโก้ ก็สามารถระงับหรือเปลี่ยนแปลงมติของรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ให้ หน่วยงานต่าง ๆ ดำเนินการสืบสวนเรื่องเหมโก้เสียก็ได้ หรืออาจจะกำหนดนโยบายใหม่ให้เป็น ไปในทิศทางที่ตรงข้ามกับความต้องการของกลุ่มพลังที่ต่อต้านเหมโก้ก็ได้

^๑ กทธ., หนังสือลงวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๕๑๔ จากสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

ปัญหาดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้การพิจารณาแก้ปัญหาเหมโก้งยังไม่สิ้นสุด เมื่อรัฐบาล นายสัญญา ธรรมศักดิ์ พ้นจากตำแหน่งในวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔ ในขณะเดียวกัน การ เคลื่อนไหวต่อต้านบริษัทเหมโก้งก็ขยายตัวมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เป็นผลมาจากการลอบสังหารนายสนอง บัญชาชัย ผู้นำราษฎรต่อต้านที่ต่อต้านบริษัทเหมโก้งเมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ อย่างไรก็ตาม ในที่สุด ข้อเรียกร้องของกลุ่มผู้ต่อต้านเหมโก้งก็ได้รับการตอบสนองในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ซึ่งเป็นรัฐบาลชุดแรกที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในวันที่ ๒๖ มกราคม แม้ว่ารัฐบาลชุดนี้ จะมีอายุการบริหารประเทศในเวลาอันสั้น แต่ก็ได้ตัดสินใจแก้ปัญหาเหมโก้งในขณะที่ยังดำรงตำแหน่ง รัฐบาลรักษาการที่ประชุมคณะรัฐมนตรีชุดนี้ได้ลงมติเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม เห็นควรเพิกถอนประ- ทานบัตรเหมโก้ง โดยมอบหมายให้รัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม (นายนิธิพัฒน์ ชาลีจันทร์) นำ นโยบายดังกล่าวไปดำเนินการ ในวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๔ รัฐมนตรีอุตสาหกรรมจึงออกคำสั่งที่ ๖๔/๒๕๑๔ เพิกถอนประทานบัตรทุกแปลงของบริษัทเหมโก้ง

การเพิกถอนประทานบัตรบริษัทเหมโก้งโดยรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็น การเพิกถอนโดยใช้วิธีการทางกฎหมาย เหตุผลที่ใช้เป็นหลักในการเพิกถอนนั้นถือตามคำวินิจฉัย ของกรมอัยการที่ว่า สัญญาสัมปทานพิเศษสำรวจแร่ในทะเลระหว่างกรมทรัพยากรธรณีกับบริษัท เหมืองแร่บุรพาฯ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๐๖ นั้นเป็นโมฆะเพราะขัดต่อพระราชบัญญัติการ ทำเหมืองแร่ พ.ศ. ๒๔๖๑ ประทานบัตรของบริษัทเหมโก้งที่รับโอนมาจากบริษัทเหมืองแร่บุรพาฯ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากสัญญาดังกล่าวจึงถือเป็นโมฆะด้วย^๑ ในคำสั่งเพิกถอนได้ระบุถึงเหตุผล อื่นในการเพิกถอนว่า บริษัทเหมืองแร่บุรพาฯและบริษัทเหมโก้งได้กระทำการขัดต่อข้อสัญญาและ เจตนาารมณ์ของสัญญา และไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ระบุไว้ในประทานบัตร ขัดต่อกฎหมายแร่ และ กฎหมายอื่น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมจึงอาศัยเหตุเพิกถอนประทานบัตรตามที่ระบุไว้ ในพระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ มาตรา ๔ ทวิ ว่า ประทานบัตรของเหมโก้งได้ออกไปโดย สำคัญผิดในข้อเท็จจริงอันเป็นสาระสำคัญและอาศัยเหตุที่ว่าบริษัทเหมโก้งทำการฝ่าฝืนพระราช บัญญัติแร่ พ.ศ. ๒๕๑๐ มาตรา ๔๗ มาตรา ๖๐ และพระราชบัญญัติแร่ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๑๖

^๑สัมภาษณ์ นิธิพัฒน์ ชาลีจันทร์...

มาตรา ๗ และมาตรา ๓๗ ตลอดจนเงื่อนไขที่ระบุไว้ในประธานบัตรข้อ ๕ และข้อ ๖^๑ การที่บริษัทเทมโก้ปฏิบัติขัดต่อกฎหมายแร่ดังกล่าว เป็นเหตุให้คำรับรองของกระทรวงอุตสาหกรรม เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๗ ไม่สามารถให้ความคุ้มครองแก่บริษัทได้

การเพิกถอนประธานบัตรบริษัทเทมโก้ในวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๘ นี้ แม้จะมีพื้นฐานอยู่บนผลการสอบสวนของ ป.ป.ป. และผลการสอบสวนของกรมอัยการก็ตาม แต่เหตุที่รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ตัดสินใจออกคำสั่งเพิกถอนนั้น แทนที่จะเก็บเรื่องเงียบไว้ก็เนื่องมาจากเงื่อนไขอื่นอีกสองประการ

๑. แรงกดดันจากกลุ่มผู้ต่อต้านเทมโก้ ในตอนแรกนั้น กลุ่มนักศึกษาได้พยายามเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ ให้รัฐบาลนายสัญญา ทำการเพิกถอนประธานบัตรก่อนหมดวาระ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลชุดนี้ได้แสดงท่าทีผ่อนปรนตามข้อเรียกร้องในกรณีต่าง ๆ ของกลุ่มนักศึกษา มาโดยตลอด ทั้งยังมีท่าทีรับฟังความเห็นของนักศึกษาอยู่เสมอ จึงเกรงว่ารัฐบาลชุดใหม่จะไม่เป็นเช่นนี้ เมื่อไม่มีผล กลุ่มนักศึกษาจึงอาศัยโอกาสระหว่างช่วงผลัดเปลี่ยนรัฐบาลในเดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘ เร่งขยายขอบเขตการเคลื่อนไหวออกไปทั่วประเทศ เพื่อสร้างแรงกดดันต่อฝ่ายบริหารในจังหวัดที่เกิดสภาวะสุญญากาศทางอำนาจ (power vacuum) ขึ้นภายในระบบการเมือง ในช่วงเวลาดังกล่าว กลุ่มนักศึกษาได้ปลุกเร้าสำนึกของมหาชนที่หวงแหนในทรัพยากร โดยอาศัยประเด็นการลอบสังหารผู้นำราษฎรชุดเก่า ประสานกับการเคลื่อนไหวทางความคิดในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกตั้งและกำลังเตรียมการจัดตั้งรัฐบาล สำหรับวิธีการหลังนี้ กลุ่มนักศึกษาได้ใช้จังหวัดที่พรรคการเมืองต่าง ๆ แข่งขันกันแสวงหาการยอมรับทั้งจากภายในและภายนอกรัฐสภา และจังหวัดที่พรรคเหล่านั้นยังมิได้กำหนดนโยบายในการบริหารประเทศออกมาอย่างชัดเจน มาเป็นโอกาสเข้าทำการเคลื่อนไหวให้พรรคการเมือง เหล่านี้รับเอาข้อเรียกร้องของพวกตน มาปรับขึ้นเป็นนโยบายหนึ่งในการบริหารประเทศด้วย ในขั้นแรก

^๑ คำสั่ง ออก.ที่ ๖๔/๒๕๑๘ เรื่องการเพิกถอนประธานบัตรที่ให้แก่บริษัทไทยแลนด์ เอกซ์พลอเรชั่นแอนดมิไนนิ่ง จำกัด (บริษัทเทมโก้).

แนวร่วมพิทักษ์ทรัพยากรแห่งประเทศไทยและแนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ ได้ทำหนังสือถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔ เรียกร้องให้ดำเนินการพิทักษ์ทรัพยากรของชาติ พร้อมทั้งขอเรียกร้องให้สนับสนุนรัฐบาลที่มีนโยบายชัดเจนที่จะพิทักษ์ทรัพยากรและปราบปรามข้าราชการที่ทุจริตในกรณีนี้อย่างเด็ดขาด^๑ ต่อมาในวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๑๔ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และแนวร่วมฯ ทั้งสองได้ส่งตัวแทนเข้าพบหัวหน้าพรรคการเมืองใหญ่ ๕ พรรค ซึ่งมีที่นั่งในสภามากกว่าพรรคอื่น คือ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย พรรคธรรม-สังคมนิยม กิจสังคมนิยม และพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย เพื่อขอให้พรรคเหล่านั้นแถลงนโยบายที่ชัดเจนต่อกรณีเหมโก้ง พร้อมทั้งชี้แจงเหตุผลที่ตนเรียกร้องให้ทางการเพิกถอนประทานบัตรของบริษัท^๒

สภาพของการเคลื่อนไหวภายนอกสภาที่เน้นว่าการพิทักษ์ทรัพยากรในกรณีเหมโก้ง เป็นผลประโยชน์ของประชาชน ได้ทำให้การเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านเหมโก้งในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประสบความสำเร็จด้วย แม้ว่าพรรคการเมืองใหญ่มิได้แถลงนโยบายต่อกรณีเหมโก้งอย่างชัดเจน แต่ก็ไม่อาจแสดงท่าทีชัดเจนกับความคิดเห็นของกลุ่มพลังนอกสภามากนัก ดังจะเห็นได้ว่า พรรคชาติไทยซึ่งเป็นคู่แข่งของพรรคประชาธิปัตย์ในการจัดตั้งรัฐบาล ได้แถลงในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ว่า หากพรรคชาติไทยได้จัดตั้งรัฐบาล จะระงับกรณีเหมโก้งอย่างเร่งด่วน^๓ ในวันที่ ๑ มีนาคม ได้แถลงอีกว่า พรรคชาติไทยจะสนับสนุนนักศึกษาประชาชนที่คัดค้านเหมโก้ง หากรัฐบาลชุดใหม่ไม่บรรจุเรื่องนี้เข้าไว้ในนโยบาย ก็จะซักถามและไม่ออกเสียงสนับสนุนในวันแถลงนโยบาย ส่วน ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ ก็ได้ให้สัมภาษณ์ในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ว่า เรื่องเหมโก้งจะต้องรีบทำทันทีเพื่อให้คำตอบแก่ประชาชน^๔ เลขาธิการพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทยก็ยืนยันว่า จะทำทุกวิถีทางให้มีการเพิกถอนประทานบัตรเหมโก้ง หาก

^๑ ประชาธิปัตย์ (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔) : ๑, ๑๒.

^๒ ประชาธิปัตย์ (๒ มีนาคม ๒๕๑๔) : ๑, ๑๒.

^๓ ประชาธิปัตย์ (๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔) : ๑, ๑๒.

^๔ ประชาธิปัตย์ (๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๔) : ๗.

รัฐบาลชุดใหม่ไม่ดำเนินการก็จะไม่ให้ความไว้วางใจและชกฟอกเต็มที่ เขาได้ย้ำว่า หากการต่อสู้ในสภาล้มเหลว ก็จะสนับสนุนขบวนการนักศึกษา-ประชาชนที่เคลื่อนไหวนอกสภา^๑

การเคลื่อนไหวอย่างไม่ลดละทิ้งภายในและภายนอกรัฐสภาของกลุ่มผู้ต่อต้านบริษัทเทมโก้เป็นผลให้พรรคการเมืองที่เตรียมการจะจัดตั้งรัฐบาลตระหนักดีว่า จะต้องเผชิญกับความบีบคั้นซึ่งอาจสิ้นคลอนต่อเสถียรภาพทางการเมืองของตนได้

๒. สภาวะแวดล้อมทางการเมือง เป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ จำต้องอนุโลมตามข้อเรียกร้องของฝ่ายต่อต้านเทมโก้ ผลการเลือกตั้งทั่วประเทศในวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๑๔ ปรากฏว่าไม่มีพรรคใดได้รับเสียงข้างมากโดยเด็ดขาด รัฐบาลชุดใหม่จึงต้องเป็นรัฐบาลผสมระหว่างพรรคที่ได้รับเลือกตั้ง เข้ามา เป็นจำนวนมาก ซึ่งได้แก่ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย พรรคเกษตรสังคม พรรคธรรมสังคม และพรรคกิจสังคม ตามลำดับ การจัดตั้งรัฐบาลผสมในช่วงเดือนกุมภาพันธ์นี้ เป็นไปด้วยความยากลำบาก แม้ว่าพรรคประชาธิปัตย์จะสามารถตกลงจัดตั้งรัฐบาลผสม เสียงข้างน้อยร่วมกับพรรคเกษตรสังคม และพรรคอื่นได้ เป็นผลสำเร็จเมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ แต่ก็มิที่ท่าว่าจะไม่มีเสถียรภาพนัก เพราะมีเสียงในสภาเพียง ๔๑ เสียง และพรรคชาติไทยซึ่งได้รับเลือกตั้งมากเป็นอันดับสามมิได้เข้าร่วมรัฐบาลด้วย หากได้แยกตัวออกไปตั้งกลุ่มรวมชาติ (ประกอบด้วยพรรคธรรมสังคม ชาติไทย กิจสังคม เป็นแกนหลักกับพรรคอื่นรวม ๑๖ พรรค) ขึ้นต่างหาก เพื่อเตรียมการจัดตั้งรัฐบาลแทน ในกรณีรัฐบาลผสม "ประชาธิปัตย์-เกษตรสังคม" ต้องล้มไป ปัญหาดังกล่าวเป็นเหตุให้รัฐบาลผสม "ประชาธิปัตย์-เกษตรสังคม" ภายใต้การนำของ ม.ร.ว. เสนีย์ มีอายุอยู่ได้เพียง ๒ อาทิตย์เท่านั้น คือ ตั้งแต่โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ จนถึงวันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๑๔ อันเป็นวันที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่ให้ความไว้วางใจในวันประชุมแถลงนโยบาย รัฐบาลชุดนี้จึงกลายเป็นรัฐบาลรักษาการตั้งแต่วันที่ ๗ มีนาคม เป็นต้นมา เงื่อนไขของการเป็นรัฐบาลที่รับผิดชอบแต่เพียงชั่วคราวนี้เองที่เปิดโอกาสให้รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ทำการเพิกถอนประธานบัตรของบริษัทเทมโก้ได้ในวันที่ ๑๗ มีนาคม

^๑ ประชาธิปไตย (๒ มีนาคม ๒๕๑๔) : ๑, ๑๒.

ที่สรุปเช่นนี้ก็เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า ก่อนที่สภาผู้แทนราษฎรจะลงมติไม่ไว้วางใจ
 รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ มิได้แสดงท่าทีที่แน่ชัดหรือให้ความสนใจกับปัญหาเทมโก้มากนัก ทั้งนี้
 เนื่องจาก เป็นช่วง เวลาที่ถูกละทิ้งต้องมีการประสานงานกันระหว่างพรรคการเมืองที่รวมรัฐบาล
 และต้องให้ความสำคัญกับการวางนโยบายหลักในการบริหารประเทศเป็นอันดับแรก เมื่อถูกเร่ง
 รัดจากกลุ่มนักศึกษาและถูกซักถามจากสื่อมวลชน รัฐบาลก็เพียงแสดงท่าทีเป็นกลางทำนองว่าจะ
 ต้องศึกษารายละเอียดก่อน พร้อมทั้งหวั่นเชิง เสนอเส้นทางใหม่ในการแก้ปัญหาในลักษณะที่ประนี
 ประนอมระหว่างฝ่ายผู้ต่อต้านและฝ่ายเทมโก้เอง รัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรมได้ให้สัมภาษณ์
 แก่สื่อมวลชนในวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ว่า การแก้ปัญหาเทมโก้มีสองทาง ทางหนึ่งคือ เพิกถอน
 ประทานบัตรเสียเลย อีกทางหนึ่งคือ รัฐบาลอาจจะเพิ่มหุ้นในบริษัทเทมโก้จากร้อยละ ๘ เป็น
 ร้อยละ ๕๑ เพื่อให้ควบคุมการดำเนินงานของบริษัทได้ รัฐมนตรีได้ให้เหตุผลประกอบข้อ เสนอ
 ดังกล่าวน่าว่า การเพิกถอนประทานบัตรมิใช่สิ่งที่กระทำได้ง่าย เพราะรัฐบาลจะต้องใช้เวลา
 เตรียมการเพื่อรับช่วงการทำเหมืองอีกถึง ๒ ปี และใช้เงินลงทุนอีกนับร้อยล้านบาทในการซื้อ
 อุปกรณ์การผลิต^๑ ส่วนนายกรัฐมนตรีเกรงว่า เรื่องนี้อาจจะกระทบกระเทือนถึงการ เมือง
 ระหว่างประเทศและการลงทุนของชาวต่างชาติในไทย^๒ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากแรงกดดัน
 จากฝ่ายต่อต้านที่สร้างกระแสทั้งในสภาและนอกสภา คณะรัฐมนตรีจึงได้ประชุมพิจารณาปัญหา
 เทมโก้ในวันที่ ๓ มีนาคม โดยเชิญผู้แทนกรมอัยการ และ ป.ป.ป. ตลอดจนผู้แทนกรมทรัพยากรฯ
 ไปให้ข้อเท็จจริงด้วย ผู้แทนกรมอัยการได้รายงานว่า การสอบข้อมูลต่าง ๆ ยังมีปัญหาข้อกฎหมาย
 บางประการ แต่ก็ใกล้จะลู่วางแล้ว ส่วนผู้แทน ป.ป.ป. ชี้แจงว่า สามารถเพิกถอนประทานบัตร
 ของเทมโก้ได้ เพราะมีการดำเนินการส่อไปในทางทุจริต^๓ กระนั้นก็ดี รัฐบาลชุดนี้ยังไม่ทันสั่ง
 ดำเนินการอย่างใด ก็ต้องถูกลงมติไม่ไว้วางใจในอีก ๓ วันต่อมา

^๑ ประชาธิปไตย (๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘) : ๑๒.

^๒ ประชาธิปไตย (๓ มีนาคม ๒๕๑๘) : ๑๒.

^๓ ประชาธิปไตย (๑๒ มีนาคม ๒๕๑๘) : ๑๒.

ในขั้นแรก รัฐบาลคิดว่า จะมอบหมายให้รัฐบาลชุดใหม่เป็นผู้รับผิดชอบในการพิจารณาตัดสินใจเรื่องเหมโก^๑ แต่ทำที่อื่นไม่แน่นอนนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยฉับพลันในวันที่ ๑๐ มีนาคม เมื่อนายสวัสดิ์ คำประกอบ รักษาการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรได้เสนอญัตติด่วนให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาปัญหาเหมโกให้เสร็จสิ้นก่อนพ้นวาระ โดยให้เหตุผลว่า กรมอัยการได้ส่งผลการสอบสวนและความเห็นมายังคณะรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ ๕ มีนาคมแล้วว่า บริษัทเหมโกได้ประทุษร้ายไปโดยไม่ถูกกฎหมาย โดยร่วมมือกับข้าราชการทุจริต รัฐบาลชุดนี้จึงน่าจะวินิจฉัยสั่งการได้ แม้ว่าจะ เป็นรัฐบาลรักษาการก็ตาม เพราะปัญหานี้ไม่ใช่เรื่องนโยบาย หากเป็นงานประจำเกี่ยวกับการละเมิดกฎหมาย^๒ ดังนั้นคณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติในวันที่ ๑๑ มีนาคม เห็นควรเพิกถอน ประธานบัตรของ เหมโก

การที่รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ฯ มีท่าทีผิดไปจากเดิมโดยฉับพลัน พร้อมทั้งเร่งรัดให้รัฐมนตรีอุตสาหกรรมออกคำสั่ง เพิกถอนประธานบัตรให้ได้ภายในวันที่ ๑๗ มีนาคม^๓ อันเป็นวันสิ้นสุดสภาพของการเป็นรัฐบาลรักษาการนี้ สะท้อนให้เห็นว่า นโยบายดังกล่าวน่าจะเป็นเหตุผลทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์-เกษตรสังคม มากกว่าจะเป็นเพราะพรรคทั้งสองเห็นพ้องกับการเคลื่อนไหวชาตินิยมของกลุ่มผู้ต่อต้านเหมโก ที่กล่าวเช่นนี้ก็เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวกรณีเหมโกกำลังเป็นที่สนใจจับตามองของประชาชนโดยทั่วไปเป็นอย่างมาก (เพราะมีการประโคมข่าวว่า เอกอัครราชทูตสหรัฐเข้าแทรกแซงกิจการภายในของไทย อันเป็นการกระทำที่เหยียดหยามเอกราชและอธิปไตยของชาติ) กลุ่มหรือพรรคการเมืองใดก็ตามที่ออกคำสั่ง เพิกถอนประธานบัตร เหมโกในขณะนั้นย่อมได้รับคะแนนนิยมว่าเป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติ และปฏิบัติตามความเรียกร้องต้องการของประชาชน ไม่เพียงแต่เท่านั้น การออกคำสั่ง เพิกถอนในวันสุดท้ายของการเป็นรัฐบาล ยังช่วยให้พรรคประชาธิปัตย์-เกษตรสังคมพ้นจากความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจดังกล่าวด้วย ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการผลักรบให้รัฐบาลชุดใหม่ (ซึ่งประกอบด้วยฝ่ายที่เคลื่อนไหวล้มรัฐบาลของตนในวันแถลงนโยบาย) ให้เป็นผู้แก้ปัญหาอันอาจจะ

^๑ สัมภาษณ์, นิธิพัฒน์ ขาสีจันทร์...

^๒ เรื่องเดียวกัน

^๓ รัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรมได้กล่าวถึงมติดังกล่าวในที่ประชุมการพิจารณาปัญหาเหมโกเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๑๘. (อ้างจาก กทธ., "บันทึกการประชุม เรื่องประธานบัตรของบริษัทเหมโก วันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๑๘.")

เกิดติดตามมาจากการออกคำสั่งดังกล่าวอีกด้วย

การพิจารณาถึงเงื่อนไขสองประการที่ทำให้เกิดการเพิกถอนประทวนบัตรนี้แสดงให้เห็นว่า ความสำเร็จของฝ่ายต่อต้านเทมโก้ในการผลักดันกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลนั้น มิได้เป็นผลมาจากการที่ความรู้สึกชาตินิยมทางเศรษฐกิจได้รับการยอมรับจากรัฐบาล หรืออุดมการณ์ชาตินิยมทางเศรษฐกิจได้รับการแปรขึ้นเป็นนโยบายของรัฐโดยแท้จริง การที่รัฐบาลตกลงเพิกถอนประทวนบัตรได้ ก็เป็นเพราะการเคลื่อนไหวของฝ่ายต่อต้านเทมโก้เกิดขึ้นในจังหวะที่เหมาะสมเท่านั้น เมื่อมีการผลัดเปลี่ยนรัฐบาล ก็ไม่แน่ว่าเจตนาารมณ์ในการต่อต้านเทมโก้ของฝ่ายนี้ จะได้รับการสืบทอดจากรัฐบาลชุดใหม่ต่อไปหรือไม่ ในขณะเดียวกัน แม้ฝ่ายบริษัทเทมโก้จะเสี่ยงพลาในครั้ง นี้ ก็มิได้หมายความว่าบริษัทจะยอมเลิกราดอนตัวออกไปจากประเทศไทย เพราะบริษัทได้แสดงท่าทีมาโดยตลอดในการพยายามรักษาสถานภาพทางธุรกิจของตน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทแม่ของเทมโก้ก็เป็นบริษัทลงทุนข้ามชาติขนาดใหญ่ระดับโลกด้วย จึงคาดคะเนได้ว่าบริษัทเทมโก้ย่อมจะหาทางตอบโต้มาตรการของรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ และกลุ่มที่ต่อต้านตนอย่างแน่นอน ดังนั้นความขัดแย้งระหว่างบริษัทกับฝ่ายต่อต้านบริษัท จะลงเอยในรูปใด จึงขึ้นอยู่กับว่า ฝ่ายไหนจะสามารถเข้าถึงและผลักดันกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาลชุดใหม่ได้ดีกว่ากัน